

Marija Lukić
Sladana Jovanović

**NASILJE U PORODICI:
NOVA INKRIMINACIJA**

SADRŽAJ

PREDGOVOR 5

KRIMINOLOŠKI ASPEKT NASILJA U PORODICI: Kontekst je sve 7

Krug zaštićenih lica i krug sankcionisanih ponašanja 7

Ko i na koji način pokreće krivični postupak 9

Nasilje u porodici i poveravanje dece na čuvanje i vaspitanje 13

KRIVIČNOPRAVNI ASPEKT NASILJA U PORODICI 16

Krivično delo nasilja u porodici – čl. 118a KZ Srbije 16

Druga krivična dela u vezi sa nasiljem u porodici 20

Krivična dela protiv braka i porodice (glava XIII KZS) 20

– *oduzimanje maloletnog lica (čl. 116 KZS)*

– *zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica (čl. 118 KZS)*

– *nedavanje izdržavanja (čl.119 KZS)*

– *kršenje porodičnih obaveza (čl. 120 KZS)*

Krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala (glava XII KZS) 23

– *silovanje (čl. 103 KZS)*

– *prinuda na obljubu ili protivprirodni blud (čl. 104 KZS)*

– *obljuba ili protivprirodni blud sa licem koje nije navršilo 14 godina (čl. 106 KZS)*

– *protivprirodni blud (čl. 110 KZS)*

– *obljuba ili protivprirodni blud zloupotrebom položaja (čl. 107 KZS)*

– *bludne radnje (čl. 108 KZS)*

Krivična dela protiv života i tela (glava VII KZS) 27

– *lake telesne povrede (čl. 54 KZS)*

– *teške telesne povrede (čl. 53 KZS)*

– *navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu (čl. 51 KZS)*

- *ugrožavanje opasnim oruđem pri tuči ili svadi (čl. 56 KZS)*

Krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina (glava VIII KZS) 28

- *prinuda (čl. 62 KZS)*

- *ugrožavanje sigurnosti (čl. 67 KZS)*

Krivične sankcije za nasilje u porodici 29

**POLOŽAJ CENTRA ZA SOCIJALNI RAD U (KRIVIČNOM) POSTUPKU ZAŠTITE
OD NASILJA U PORODICI 30**

Zaštita zaposlenih u centru za socijalni rad 31

NASILJE U PORODICI KAO PREKRŠAJ PROTIV JAVNOG REDA I MIRA 32

ZAKLJUČAK 34

LITERATURA 35

UVOD

Poštovani čitaoci i čitateljke,

Pred vama je publikacija *Nasilje u porodici: nova inkriminacija* nastala na osnovu seminara vođenih krajem prošle i početkom ove godine u devet beogradskih opštinskih centara za socijalni rad, u organizaciji Autonomnog ženskog centra, a pod pokroviteljstvom Ministarstva za socijalna pitanja. Kao stručne saradnice, na programu su učestvovalе istraživačice Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja iz Beograda i stručnjakinje iz Savetovališta za brak i porodicu.

Povod za organizovanje ovog programa bilo je usvajanje izmena i dopuna Krivičnog zakona, u martu 2002. godine, kojima je nasilje u porodici prvi put predviđeno kao posebno krivično delo.

Inkriminacija nasilja u porodici, između ostalih, nosi sa sobom političke, društvene i pravne implikacije. Uvođenje nasilja u porodici u Krivični zakon Srbije predstavlja posredno priznanje države da dosadašnje intervencije nisu bile dovoljne, efikasne ni adekvatne, te da je promena odnosa države prema delima nasilja u porodici bila neophodna. Zahtev za ovom promenom išao je u nekoliko pravaca, ali bi se u odnosu na krivičnopravnu reakciju mogao sažeti u stav: "Nasilje je nasilje (zločin) bez obzira gde se dešava". Poseban kvalitet uvođenja ove inkriminacije u Krivični zakon jeste i činjenica da je nasilje u porodici, kroz dosadašnju istoriju društvene reakcije, doživljeno kao manje društveno opasno, malo rasprostranjeno i sa stanovišta društvene zajednice ne tako značajno, kao nasilje van porodice (*street violence*), tako da su i posledice koje proizvode dela učinjena prema članovima porodice bile minimalizovane.

Jedno od poslednjih objavljenih istraživanja o rasprostranjenosti nasilja u porodici kod nas pokazuje da je u uzorku od 700 žena svaka treća izjavila da je žrtva nekog oblika fizičkog, a svaka druga – psihičkog nasilja u porodici.¹ Istraživanje o odnosu državnih organa, sprovedeno krajem devedesetih pre nego što je promenjen Krivični zakon, pokazalo je da je svaki treći krivični postupak za dela nasilja, vođen pred sudovima u Beogradu, bio vezan za nasilništva učinjena u krugu porodice.²

Istraživanja sprovedena kod nas i u svetu pokazuju, a statistike i iskustva ženskih grupa potvrđuju, da reakcija državnih organa na nasilje u porodici jeste u najvećoj meri opredeljena činjenicom da se radi o intimnim, privatnim odnosima.³ Nasilje u porodici sa stanovišta formalne, a često i neformalne socijalne kontrole postaje marginalno. Porodica i njena privatnost se štite od uplitanja države, što dovodi do potpunog odsustva, ili tek sporadičnih intervencija, a sve mere su, po pravilu, usmerene ka očuvanju

1. Nikolić-Ristanović, V., *Porodično nasilje u Srbiji*, Beograd, 2002, str. 13.

2. Lukić, M., Jovanović, S., *Drugo je porodica: Nasilje u porodici – nasilje u prisustvu vlasti*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2001, str. 38.

3. Armatta, J., "Getting beyond the Law's Complicity in Intimate Violence against Women", *Willamete Law Review*, 1996, str. 807.

porodice⁴. Imajući u vidu rasprostranjenost i posledice koje nasilje u porodici proizvodi, ono prerasta u problem jedne ili nekih porodica, intimnih odnosa odraslih članova porodice u kojima država i društvo po pravilu ne treba da intervenišu. Upravo suprotno, ovi podaci upućuju na zaključak da država i društvo moraju odlučnije i efikasnije da reaguju.

Pravne implikacije uvođenja nasilja u porodici u krivično zakonodavstvo pre svega se odnose na obavezu reagovanja policije i tužilaštva nakon saznanja o delu. Naime, sama inkriminacija šalje jasnu poruku kako potencijalnim učiniocima tako i organima krivičnog gonjenja – da se na nasilje u porodici reaguje istom merom kao i na druga nasilna krivična dela. Gonjenje po službenoj dužnosti ima za cilj ne samo da rastereti žrtvu mogućih pritisaka i izlaganja novim rizicima od ponovljenog, težeg nasilja, već i preuzimanje (političke i pravne) odgovornosti države za osuđivanje i suzbijanje ovog oblika kriminala.

Inkriminacija nasilja u porodici predstavlja nesumnjiv uspeh, pre svega ženskih grupa i organizacija koje se već duže vreme bave pružanjem podrške i pomoći ženama–žrtvama nasilja u porodici. Međutim, suštinske promene u stavu države i društva neće biti realizovane samo sprovođenjem novih odredbi Krivičnog zakona. Reč je o ključnom, prvom koraku na dugom putu formulisanja drugačijeg stava, vidljivog u radu službi i organa koji se susreću sa problemima nasilja u porodici, ali i u odnosu šireg socijalnog miljea koji se, bar za sada, pokazuje otporan na promene, a blagonaklon prema “tradicionalnom, balkanskom” ophođenju.

Nadamo se da će i ova publikacija pomoći u radu stručnjacima centara za socijalni rad, kao i njihovim saradnicima iz drugih službi, te da ćemo u zajedničkim i koordinisanim aktivnostima naći načina da na nasilje u porodici reagujemo brže, bolje i primerenije nego do sada.

U Beogradu, mart 2003.

Srdačno, autorke

---

4. Lukić, M., Jovanović, S., *Drugo je porodica*, str. 72.

KRIMINOLOŠKI ASPEKT NASILJA U PORODICI

Kontekst je sve

Krug zaštićenih lica i krug sankcionisanih ponašanja

Nasilje u porodici predstavlja jednu od onih pojava koja se na prvi pogled čini lako prepoznatljivom, očiglednom i samodefinišućom. Izgleda kao da ništa nije lakše nego definisati pojmove nasilja i porodice. Međutim, kako to i u životu često biva, najteže su one stvari koje se čine najlakšima.

Naime, ne samo da ne postoji saglasnost oko toga ko čini porodicu, već nema ni jedinstvenog pogleda na krug ponašanja koja se smatraju nasilničkim.

Imajući u vidu da ovaj rad razmatra kriminološki i krivičnopravni aspekt nasilja u porodici, okvirni definicija postavljeni su određivanjem kruga zaštićenih lica, kao i kruga sankcionisanih ponašanja. Za koja će ponašanja biti predviđena sankcija i ko uživa krivičnopravnu zaštitu, centralna su pitanja.

Iako istraživanja nasilja u porodici pokazuju da je reč o pojavi čiji intenzitet vremenom raste i koja po pravilu menja forme, krivičnopravne i kriminološke definicije nasilje prepoznaju tek kao **fizičko nasilje** i/ili **pretnju upotrebom fizičkog nasilja**. Međutim, praksa kao konstante nasilja u porodici vidi i sve ostale vrste prinuda (pretnje, prisila i/ili upotreba sile) koje za cilj imaju kontrolu ponašanja žrtve, uspostavljanje moći nad njom, ili zloupotrebu njenog poverenja.

Seksualno zlostavljanje i psihičko nasilje redovni su pratioci fizičkog nasilja u porodici. Kada je reč o seksualnom nasilju tada se imaju u vidu svi oblici neželjenog, neodobranog odnosa koji se vrši pod prinudom. Pojednostavljeno, ovo znači da svaka prinuda na seksualni odnos, čin ili ponašanje predstavlja seksualno nasilje. Finkelhor i Yello su, analizirajući odnos fizičkog sa seksualnim nasiljem u braku ili vanbračnoj zajednici, identifikovali tri različita oblika silovanja. Prvi odgovara i definiciji našeg krivičnog zakonodavstva u kojem fizičko nasilje predstavlja sredstvo za ostvarenje silovanja (*force only rapes*).⁵ U ovim slučajevima nema drugog cilja do da se siluje, a fizičko nasilje je deo prinude na seksualni odnos. Druga vrsta silovanja paralelno je praćena manifestacijom fizičke sile/nadmoći nad žrtvom. Prilikom izvršenja silovanja, nasilnik zapravo želi i fizičkim nasiljem (uz seksualno) da ostvari potpunu kontrolu nad žrtvom, da je ponizi i potčini. Ovde, znači, nije reč o upotrebi fizičke sile kao sredstvu prinude na seksualni odnos, već prebijanje, šamaranje, odvlačenje u krevet, bacanje na pod... zadržavaju svoju autonomnu poziciju u jedinstvenom kontekstu zlostavljanja. Nasilnik naime želi istovremeno i da prebije/fizički maltretira i siluje žrtvu. Ova kategorija silovanja je najrasprostranjenija kada je reč o nasilju nad ženama u porodici.

5. Kennedy B. R., "Surviving Wife Rape", *Violence against Women*, Vol. 1. No. 2. 1995, str. 117.

S obzirom na to da u ovim slučajevima fizičko nasilje nije deo seksualnog nasilja, nije u njegovoj funkciji, postavlja se pitanje kako će se kvalifikovati, na primer, prebijanje partnerke koja je nakon toga silovana. Ukoliko se uzme da je reč o fizičkom nasilju kao sredstvu za izvršenje silovanja, time bi se okrivljeni gonio samo za silovanje. Međutim, ukoliko bi se došlo do zaključka da je reč o fizičkom nasilju koje je samo sebi cilj, baš kao i silovanje, tada bi se radilo o sticaju krivičnih dela. U slučaju da se za oba dela ustanovi krivična odgovornost kazna bi morala biti veća za sticaj dva dela. Na kraju, napominjemo da su u literaturi navođeni kao treći oblici silovanja i slučajevi silovanja koji su praćeni perverznom, sadističkim elementima (opsesivna silovanja).⁶

Kada je u pitanju percepcija žena-žrtava seksualnog zlostavljanja, često se navode njihovi stavovi u kojima one, zapravo, ne razdvajaju fizičko od seksualnog zlostavljanja. Tako rezultati istraživanja Grupe za ženska ljudska prava Evropskog pokreta u Srbiji pokazuju da je seksualno zlostavljanje bilo najčešći pratilac naročito teških ili najtežih formi fizičkog nasilja.⁷ Ovim se potvrđuje teza da je suština nasilja u porodici ostvarivanje kontrole ili zloupotrebe poverenja (ukoliko se radi o nemoćnim/objektivno zavisnim članovima porodice) kroz različite načine zlostavljanja. Istovremeno, važno je istaći da nije reč o pojedinačno ostvarenim posledicama, već *dugotrajnom*, najčešće *progresivnom* fizičkom, psihičkom, seksualnom i ekonomskom nasilju – kontinuumu koji menja forme, ali služi uvek istom cilju.

Kada je u pitanju **psihičko nasilje**, ono je najčešći pratilac ili najava fizičkog nasilja, po pravilu ostvarena kroz pretnju telesnim povređivanjem, kako ga tumači krivičnopravna definicija – reč je o kvalifikovanoj pretnji. Iako su za nasilje u porodici često vezane i druge vrste emotivnog zlostavljanja koje proizvode efekat, posebno ucene vezane za decu, zastrašivanje drugim zlom, one nisu obuhvaćene krivičnom definicijom nasilja u porodici. Iz ovog razloga, važno je imati na umu sve aspekte nasilnikovog ponašanja i *moгуćnost postojanja drugih krivičnih dela*, jer jedino tako socijalna/preventivna zaštita može da bude potpuna i odgovarajuća, a reakcija organa krivičnog gonjenja – efikasna.

Iako četvrti oblik nasilja u porodici sa aspekta krivičnopravnog gonjenja nije relevantan, on je izuzetno važan za razumevanje pozicije žrtve i njenog odnosa sa nasilnikom i kada traži pomoć od centara za socijalni rad, medicinskih ustanova i u krivičnom postupku. Reč je o **ekonomskom nasilju** koje predstavlja moćno sredstvo u ostvarivanju kontrole nad žrtvom. Ekonomsko nasilje po pravilu podrazumeva oduzimanje ili potpunu kontrolu nad finansijskim sredstvima, ograničenje ili zabranu odlaska na posao, zabranu traženja posla, donošenje odluka o tome na koji način će se novac trošiti, uskraćivanje informacija o tome kojom količinom novca porodica raspolaže.⁸

Može se zaključiti da su krivičnopravnom definicijom nasilja u porodici u našem zakonodavstvu, kao i u mnogim drugim, sankcionisani samo fizičko i psihičko nasilje, a da se silovanjem u braku kažnjava i seksualno zlostavljanje. Iako se radi o razdvojenim krivičnopravnim kategorijama koje u realnosti, obrnuto, pripadaju jedinstvenom kontekstu nasilja, prilikom ocene ozbiljnosti i prirode pojedinačnih dela ključno je razumevanje upravo ukupne dinamike nasilja, prirode prethodnih ponašanja i percepcije događaja od strane same žrtve. Na taj način, osnovni kriterijumi procene nasilja u porodici nisu isključivo vezani za oblik nasilja, odnosno posledicu koja je nastala (najčešće telesnu povredu), već i *dužinu* i *prirodu* prethodnih nasilničkih ponašanja, *reakciju* pojedinaca, ustanova i institucija.

Definicija nasilja u porodici Krivičnog zakona u odnosu na krug zaštićenih lica nije sasvim precizna.

6. Ibidem.

7. Lukić, M., Jovanović, S., *Drugo je porodica*, str. 139–151.

8. Sachs, H., "Domestic Violence as a Barrier to Women's Economic Sufficiency", *Issue Notes*, Vol. 3. No. 10, 1999, <http://carbon.cudnver.edu/public/cwr/issues/domviolarch.htm>

Naime, zakon se ne opredeljuje u odnosu na lica koja se smatraju *članovima porodice*, pa na sudskoj praksi ostaje da pruži odgovarajuće tumačenje. Prema stavu iznetom na savetovanju Vrhovnog suda Srbije oktobra 2002. godine, inkriminacijom nasilja u porodici treba da budu obuhvaćeni samo članovi uže porodice. Suprotno tome, najveći broj stranih zakonodavstava opredeljuje se za širi krug lica. Pored bračnih i vanbračnih partnera, kao i onih koji su bili u emotivnim odnosima bez obzira na trajanje i formu, definicijama nasilja u porodici najčešće su obuhvaćena i lica koja su živela zajedno, odnosno članovi porodične zajednice.

Imajući u vidu da će uskoro biti usvojen i novi Zakon o porodici kojim bi i zaštita od nasilja u porodici trebalo da dobije svoju građanskopravnu/preventivu dimenziju (formu), pretpostavljamo da će biti predviđen širi krug zaštićenih lica. U postojećem Modelu zakona o porodici⁹ kao i drugim predlozima koji će, verujemo, biti usvojeni, pod članovima porodice smatraju se bivši i sadašnji bračni i vanbračni partneri, deca, roditelji, ostali krvni srodnici, kao i lica u tazbinskom i usvojeničkom odnosu, ali i lica koja su bila u vezi (seksualnoj ili emotivnoj). Usvajanjem novog Zakona o porodici biće razrešena još jedna dilema oko tumačenja inkriminacije nasilja u porodici.

Ko i na koji način pokreće postupak

Za sve oblike nasilja u porodici predviđene Krivičnim zakonom RS *goni se po službenoj dužnosti*. Ovo znači da i kada je u pitanju psihičko zlostavljanje (ugrožavanje ili povređivanje duševnog integriteta), a reč je o članovima porodice, krivični postupak pokreće i vodi državni tužilac.

Ovo je izuzetno značajna promena koja ukazuje na suštinski drugačiju poziciju žrtve/oštećene u postupku i preuzimanje odgovornosti države u gonjenju učinilaca nasilja u porodici. Time je uvažen jedan od osnovnih zahteva pokreta za jednak tretman/jednaku reakciju na nasilje (*nasilje je nasilje bez obzira gde se dešava*). Preuzimajući gonjenje, država jasno pokazuje da i nasilje u porodici tretira kao ozbiljno, društveno štetno i kriminalno ponašanje na koje se mora reagovati na isti način kao i na druga nasilna krivična dela u nadležnosti državnog tužioca.

Dosadašnja praksa organa krivičnog gonjenja i postupci vođeni pred sudovima za dela iz korpusa *opštih* krivičnih dela sa elementima nasilja, kao što su: telesne povrede, ugrožavanje sigurnosti, ugrožavanje opasnim oruđem i oružjem, bila je obeležena marginalizovanjem i umanjivanjem značaja delima ukoliko su učinjena u porodičnom okruženju. Tako je već pomenuto istraživanje Grupe za ženska ljudska prava Evropskog pokreta u Srbiji pokazalo da je oko 30% postupaka pokrenutih za dela sa elementima nasilja pripadalo nasilju u porodici. Najčešća olakšavajuća okolnost kod osuđujućih presuda (preko 50%) jeste roditeljstvo.¹⁰ Ostale, često navođene olakšavajuće okolnosti bile su: izdržavanje oštećene (žrtve), provokacija i doprinos žrtve izvršenju dela, iskreno kajanje i priznanje dela, itd. Napominjemo da je *provokacija* navođena samo u onim predmetima u kojima je muškarac bio osuđen, pri čemu je žena-žrtva bila ta koja je *izazivala* nasilje. Obrnuto, ni u jednom postupku u kojem je žena bila osuđena za neko od dela sa elementima nasilja prema svom partneru *provokacija* se kao olakšavajuća okolnost nije pojavila. Istovremeno, tumačenjem *izdržavanja* oštećene, tj. njene ekonomske nemoći kao olakšavajuće okolnosti, žrtva nasilja u porodici dodatno se obesnažuje, vraća u nasilni odnos i čini još više zavisnom. Osim

9. Draškić, M., *Model zakona o porodici*, CUPS, ABA/CEELI, Beograd, 2002, str. 49.

10. Od ukupnog broja predmeta nasilja u porodici (364), osuđujućih presuda bilo je 122.

pomenutih, očigledan primer nerazumevanja dinamike i efekata nasilništva jeste i zanemarivanje uticaja koje nasilje u porodici ima *na decu*, kao posredne ili neposredne žrtve.

Ovo istraživanje je pokazalo i da je, ukoliko žrtva pokreće i vodi krivični postupak, značajniji procent obustavljanja postupaka zbog odustajanja privatnog tužioca (žrtve) od gonjenja. Imajući u vidu da žrtva i nasilnik najčešće i tokom samog postupka žive zajedno, realno je očekivati da pritisak, pretnje i samo nasilje predstavljaju ozbiljne smetnje za gonjenje po privatnoj tužbi (oštećene).

Sumirano, razlozi zbog kojih država preuzima na sebe teret pokretanja i vođenja krivičnih postupaka za dela nasilja u porodici su: jasna poruka nasilnicima da se nasilje u porodici neće tolerisati, odnosno da se prema njima preduzimaju sve mere krivičnog, represivnog aparata, kao i da će se javnim gonjenjem žrtve ohrabriti da izađu iz nasilnog odnosa oslanjajući se na nedvosmislenu podršku i pomoć državnih institucija. Istovremeno, očekuje se da će i rizik od ponovnog ili većeg zlostavljanja, koje može postojati u slučaju kada žrtva sama pokreće i vodi postupak za nasilje koje je pretrpela, biti značajno umanjen procesuiranjem po službenoj dužnosti.

Iako su jasni i opravdani razlozi zbog kojih država preuzima gonjenje za dela nasilja u porodici, u praksi su se javili *problemi*, pre svega vezani za odsustvo saradnje žrtve sa tužilaštvom. Mnogobrojna istraživanja sprovedena u svetu i kod nas ukazuju da je za tužilaštvo jedna od ozbiljnih prepreka pokretanju i vođenju postupka odustajanje žrtve od svedočenja u postupku, odnosno poricanje iskaza koji je dala policiji, tužilaštvu ili istrazi. Razlozi zbog kojih žrtva ne želi da učestvuje u krivičnom postupku su vrlo različiti. Osećanje nezaštićenosti, nesigurnosti i straha od budućeg nasilja, emotivna i ekonomska vezanost za partnera, sramota i stid, kao i nada da će nasilje prestati, odnosno da se više neće ponoviti, samo su neki od njih.¹¹

Imajući u vidu da se vreme od podnošenja krivične prijave do pokretanja postupka i zakazivanja glavnog pretresa meri mesecima, kao i da se dela nasilja u porodici često kvalifikuju kao manje ozbiljna, ne treba da čudi da se i u slučajevima nasilja u porodici za koje se goni po službenoj dužnosti žrtva oseća obeshrabrenom. Pridodajući i izostajanje pratećih – brzih i privremenih *mehanizama zaštite* u krivičnopravnim i procesnopravnim odredbama o nasilju u porodici, u prvom redu policijske zaštite, kao što je izricanje pritvora, zatim zabrana kontaktiranja/prilaska na određenu udaljenost, iseljenje iz stana, itd, reakcija žrtve je, na izvestan način, očekivana. Treba reći i da su žrtve nasilja u porodici, upravo zbog specifičnog ličnog/emotivnog/egzistencijalnog odnosa koji su imale ili još uvek imaju sa nasilnim partnerom atipične žrtve. Za razliku od većine žrtava koje žele da učinioci budu kažnjeni, pravda zadovoljena, a njihova povreda kompenzovana, žrtve nasilja u porodici žele prvenstveno da nasilje prestane.¹²

U ovim situacijama centralni problem za tužilaštvo svodi se na dilemu: da li da pokreće, odnosno i dalje vodi postupak ili odustane od gonjenja? Naime, osnovni problem predstavlja *nedostatak dokaza*, jer je žrtva po pravilu jedna od malog broja svedoka, i neretko jedina može da govori o izvesnim događajima, tj. oblicima nasilja (seksualno nasilje na primer). Međutim, vrlo brzo nakon uvođenja inkriminacije nasilja u porodici uočeno je da organi krivičnog gonjenja po inerciji, odnosno zahvaljujući stavovima koje imaju u odnosu na nasilje u porodici, lakše odustaju od krivičnog gonjenja nego kod nekih drugih krivičnih dela. Upravo želeći da spreče negativne posledice, mnogobrojna zakonodavstva uvode obavezu donošenja internih pravila neodustajanja od gonjenja – *no drop policy*, koja na izvestan način pretpostavljaju dodatne aktivnosti tužilaštva u slučajevima nekooperativnosti žrtve.¹³ Ovim proceduralnim

11. Lukić, M., Jovanović, S., *Drugo je porodica*, str. 88–120.

12. Women, Law and Development International, *State Responses to Domestic Violence*, Washington DC, 1996, str. 36.

13. Gwinn, J. D. i O'Dell, A., "Stopping the Violence: The Role of the Police Officer and the Prosecutor", *Western State University Review*, Vol. 20. No. 20, 1993, str. 1051.

pravilima insistira se na drugim dokazima kojima se utvrđuje postojanje nasilja kao što su ispitivanje svedoka o stanju u kojem se žrtva nalazila neposredno pre i nakon incidenta, davanje iskaza o prethodnom nasilju između oštećene i okrivljenog, medicinska i dokumentacija centara za socijalni rad, podaci o razvodu braka, itd. Ovde bi od posebnog značaja bile informacije prikupljene u centrima za socijalni rad, kao i mišljenje stručnjaka koji su bili u neposrednom kontaktu sa žrtvom.

Iako se navedene praktične dileme mogu donekle razrešiti uvođenjem novih dokaza u krivični postupak, koji će svojom ukupnom težinom nadomestiti nedostatak svedočenja žrtve, ostaje pitanje opravdanosti oduzimanja prava žrtvi da odlučuje o toku postupka koji direktno utiče na okolnosti u kojima živi, kao i na njen budući život. Naime, prebacivanje krivičnog gonjenja sa privatnog na javnog/državnog tužioca bilo je motivisano osnaživanjem žrtve, ohrabrivanjem da izađe iz nasilnog odnosa, davanje prostora u kojem će ona slobodno i bez straha odlučiti o napuštanju nasilnika ili ostajanju u vezi sa njim. Međutim, ima autora koji smatraju da upravo oduzimanjem kontrole nad pokretanjem i vođenjem postupka, mi na izvestan način šaljemo poruku žrtvi da nije sposobna za racionalno promišljanje i odlučivanje. Na taj način, umesto da je osnaži, krivični sistem je ponovo čini nesigurnom i nesamostalnom.¹⁴ Zagovornici suprotnog stava navode da je i za druga krivična dela iz nadležnosti državnog tužioca stav žrtve prema gonjenju nebitan za donošenje odluke o pokretanju ili vođenju postupka. Ukoliko bismo pravili izuzetak u slučajevima nasilja u porodici, time bi reakcija državnog mehanizma ostala i dalje opredeljena činjenicom da se radi o porodičnim/privatnim odnosima. Naime, zaštita porodice opredeljena očuvanjem porodice kao takve, umesto zaštitom članova u njoj, predstavljala je primer neadekvatne krivičnopravne i druge institucionalizovane zaštite. Takođe, ukoliko bi odluka o gonjenju u najvećoj meri zavisila od stava žrtve, oštećena bi bila izložena većem riziku od nasilja kao pritiska da se odustane od postupka. Ovog mišljenja je bila i većina socijalnih radnika tokom prvog kruga seminara "Nasilje u porodici: nova inkriminacija".

Državni tužilac donosi odluku o pokretanju krivičnog postupka, najčešće na osnovu krivične prijave. *Krivična prijava* predstavlja najmanje formalan zapis kojim se tužilaštvo obaveštava o događaju za koji se smatra da je dobio elemente nekog krivičnog dela. U slučaju nasilja u porodici, reč je o pretnji fizičkim nasiljem, ugrožavanju duševnog integriteta, nanošenju telesnih povreda članu porodice, itd. U pisanoj formi naznačava se ime i prezime lica za koje se tvrdi da je povređeno, odnosno ime i prezime onoga ko je nasilje učinio. Takođe, opisuje se događaj – šta, kada i na koji način se odigralo. Vrlo je važno navesti da li je pri izvršenju dela nasilja u porodici korišćeno oruđe ili oružje, odnosno da li ga osumnjičeni poseduje – bez obzira na to da li ga je prilikom izvršenja dela upotrebio/njime pretio.

Za stručnjake iz centara za socijalni rad izuzetno je značajno da ispituju žrtvu o *prirodi* nasilnog odnosa, koliko dugo traje, kojeg je karaktera/koja je vrsta nasilja u pitanju, kao i da li je nasilnik nasilan samo prema jednom članu porodice ili i drugima. Takođe, važno je znati da li se nasilje vrši u prisustvu dece, kao i da li su deca direktne žrtve nasilja u porodici. Krivičnu prijavu može da sastavi i žrtva, ali to ne isključuje obavezu da i sami predstavnici centara za socijalni rad upute ovaj dopis tužilaštvu navodeći sve relevantne informacije do kojih se došlo, kao i svoje stručno mišljenje o opasnosti nasilnika, odnosno riziku da će se nasilje kojim preti dogoditi/učinjeno nasilje ponoviti. Od potpunih informacija, posebno onih vezanih za opasnost od ponavljanja dela ili njegovog dovršenja, može zavisiti i odluka o pritvaranju nasilnika. Štaviše, Zakonik o krivičnom postupku predviđa *obavezu* "svih državnih organa i ustanova da prijave krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, o kojima su obavešteni ili za njih saznaju na

14. Tolman, R., Edleson, J., "Intervention for Men who Batter: A Review of Research", u: National Council on Family Relations, *Understanding Partner Violence: Prevalence, Causes, Consequences, and Solutions*, Washington, 1995, str. 262–273.

drugi način”, pri čemu u prijavi *moraju biti navedeni dokazi koji su im poznati*.¹⁵

S obzirom na činjenicu da je policija državni organ kojem se žrtve najčešće prvo obraćaju, kao i na to da potreba za policijskom zaštitom često postoji sve do pokretanja postupka, dobro je uvek kontaktirati i policiju. Ona je dužna da po saznanju za učinjeno delo, interveniše, kao i da svojom prijavom obavesti tužilaštvo.

Na osnovu krivične prijave, odnosno informacija u njoj, državni tužilac donosi odluku o pokretanju krivičnog postupka ili odbacivanju prijave. Ukoliko smatra da je reč o delu koje nije u njegovoj nadležnosti, obaveštava žrtvu da ona sama, ukoliko to želi, može pokrenuti postupak. Naime, u krivičnoj prijavi navode se okolnosti pod kojima se događaj odigrao kao i sve druge jednako značajne činjenice (prethodno nasilje, prisustvo dece, nasilje i prema drugim članovima itd.), ali nije neophodno navesti kvalifikaciju dela. Da li je reč o nasilju u porodici – čl. 118-a ili teškoj telesnoj povredi čl. 56. st. 1. – opredeljuje se sam tužilac. Međutim, od krivične prijave i njene potpunosti zavisi da li će se i kako delo kvalifikovati. Na primer, ukoliko bi bio izostavljen podatak da se radi o članovima porodice, tada bi tužilac delo kvalifikovao kao teške telesne povrede, a ne nasilje u porodici. Jedna od implikacija bi bila mogućnost izricanja manje kazne za npr. običnu laku telesnu povredu (zakonom predviđena kazna je zatvor do jedne godine) u poređenju sa lakom telesnom povredom koja je kvalifikovana kao nasilje u porodici (u zakonu propisana kazna je zatvor do tri godine). Upravo je zbog toga važno da se i centar za socijalni radi uključi u proces koji prethodi pokretanju postupka, odnosno kvalifikovanju dela, jer prijava centra ili njegov iscrpan izveštaj može uticati na opredeljenje državnog tužioca da krene u postupak i da određeno delo kvalifikuje kao nasilje u porodici (a ne npr. običnu laku telesnu povredu). Napominjemo da i sam tužilac u toku krivičnog postupka – postupka pred sudom, može menjati kvalifikaciju dela na osnovu činjenica kojima raspolaže i do kojih je došao u toku vođenja postupka.

Iz ovih razloga je važno već u samoj prijavi navesti sve podatke i dati jednu opštu ocenu stanja u kojem se žrtva nalazi, kao i rizika od ponovljenog nasilja. Iako ne postoji obaveza tužilaštva da obavesti centre za socijalni rad o pokretanju postupka, bilo bi dobro da stručni tim koji je radio sa žrtvom i nasilnikom zatraži *povratnu informaciju* o tome. Ne samo da će na taj način doći do saznanja šta je tužilaštvo preduzelo baveći se istim problemom, već se pruža i mogućnost međusobnog upoznavanja i uspostavlja se put dalje saradnje. Preporučujemo da se, u cilju razvijanja dobrih odnosa na isti način postupa i sa policijom.

U razgovorima koje smo vodile sa predstavnicima krivičnog gonjenja i sudova često je isticano da osećaj izolovanosti, nesaradnje i ponekad neuvažavanja čini reakciju na dela nasilja u porodici nepotpunom. Reklo bi se da i centri za socijalni rad dele ovo mišljenje.

Potrebno je da napomenemo da u slučaju odbacivanja krivične prijave žrtva ima pravo da preduzme gonjenje. Ukoliko bi tužilac u toku postupka odustao od gonjenja, žrtva ima pravo da nastavi postupak.

Dakle, u kontekstu nasilja u porodici, važno je da radnje nasilja i sve okolnosti koje ih prate budu što detaljnije predočene državnom tužiocu, bar u meri koja daje osnova za verovanje da je određeno delo učinjeno, a tužilac će već doneti odluku za koje će delo goniti (i da li će goniti uopšte ili će to prepustiti oštećenom). Po novom rešenju iz Zakonika o krivičnom postupku državni tužilac može i da *odloži* krivično gonjenje za krivična dela za koja je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine (što je slučaj kod osnovnog oblika nasilja u porodici i kod nekih krivičnih dela o kojima je bilo reči) ako osumnjičeni prihvati jednu ili više od sledećih mera: da ukloni štetnu posledicu nastalu izvršenjem krivičnog

15. Zakonik o krivičnom postupku, Službeni list SRJ, br. 70/2001.

dela ili nadoknadi pričinjenu štetu, da plati određeni novčani iznos u korist humanitarne organizacije, fonda ili ustanove (uz pristanak oštećenog lica), da obavi određeni društvenokorisni ili humanitarni rad (takođe je potreban pristanak oštećenog lica), da ispuni dospele obaveze održavanja. Ukoliko obaveza bude izvršena tužilac će odbaciti krivičnu prijavu, a oštećeno lice neće imati pravo da preduzme gonjenje za isto delo (čl. 236. ZKP).

U slučaju da delo bude ponovljeno, tužilac će iznova odlučivati o pokretanju i vođenju postupka, pri čemu se pretpostavlja da odlaganje krivičnog gonjenja neće dolaziti u obzir. Smatramo da novo procesno pravo državnog tužioca, iako sasvim opravdano u slučajevima dela manje društvene opasnosti, treba restriktivno primenjivati kada je reč o nasilju u porodici. S obzirom na to da je reč o nasilju koje najčešće traje duže vreme, poprima sve teže oblike i ostavlja posledice po celu porodicu, kao i da su žrtve izložene čestim pritiscima da odustanu od svedočenja ili gonjenja, odlaganje postupka može predstavljati potencijalnu opasnost za sigurnost žrtve. To nasilnicima može da znači i da njihova dela nisu tretirana sa dovoljnom ozbiljnošću.

Nasilje u porodici i poveravanje dece na čuvanje i vaspitanje

Kako nasilje u porodici predstavlja čitav kontekst nasilničkih ponašanja, pretnji i ucena, izuzetno je važno uzeti u obzir sve efekte koje ono može da proizvede, ne samo na tok krivičnog postupka, već i na donošenje drugih sudskih odluka. Takođe, neophodno je imati u vidu da nasilje postaje deo životne svakodnevice sa kojom žrtve pokušavaju da žive i/ili prežive. Strategija preživljavanja nasilja u porodici pretpostavlja i težnju žrtve da potraži pomoć od prijatelja, rodbine, pa i od policije, centara za socijalni rad, itd.¹⁶

Prilikom *razvoda braka i dodeljivanja starateljstva* nad zajedničkom decom, ova pitanja predstavljaju područje posebne osetljivosti, a uloga centara za socijalni rad je ključna.

Kako je u toku izrada nacrtu Zakona o porodici nemoguće je precizno definisati poziciju zakonodavca u odnosu na utvrđivanje nasilja u porodici kao činjenice relevantne za opredeljivanje kojem će roditelju pripasti deca. Sadašnji Zakon o braku i porodičnim odnosima daje mogućnost sudu da "presudom (o razvodu braka) uredi i način održavanja ličnih odnosa deteta sa roditeljem koji ne vrši roditeljsko pravo, *ako ga drugi u tome sprečava*, ili ako ceneći okolnosti slučaja nađe da je to *potrebno radi zaštite deteta*" (čl. 125. Zakona o braku u porodici)¹⁷.

Iako bi se moglo tvrditi da i odredba iz čl. 125. ZBP predstavlja solidnu osnovu za *redovno*, prethodno preispitivanje postojanja nasilja u porodici (prema majci ili/i deci), dosadašnja istraživanja pokazuju da je reč o činjenici koja se redovno zanemaruje. Zapravo, ponajviše je reč o stavu da nasilje nad majkom nema direktni uticaj na decu,¹⁸ te da nasilni muževi mogu biti izuzetni očevi. S obzirom na to da ni u krivičnim postupcima pokrenutim za nasilje učinjeno u porodici pred opštinskim sudovima u Beogradu činjenica prethodnog nasilja uglavnom nije uzimana u obzir, kao ni činjenica izloženosti dece nasilju između partnera, neophodno je uvesti jasnu normu koja će *obavezivati* sudove da prilikom razvoda braka i posebno, dodeljivanja starateljstva nad decom, utvrde da li je postojalo nasilje. Imajući u vidu da je

16. Lukić, M., "Pružanje pravne pomoći zlostavljanim ženama u porodici – Ideje za dalje zakonske promene radi povećanja efikasnosti zaštite", *Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002, str. 148–150.

17. Zakon o braku i porodičnim odnosima, Službeni glasnik br. 22/80, 11/88, 22/93, 25/93, 35/94 i 29/2001.

18. NOW – Legal Defense and Education Fund, *Domestic Violence Kit*, New York, 2000, str. 12.

najčešća olakšavajuća okolnost za dela nasilja u porodici u osuđujućim presudama bila *roditeljstvo*, zahtev postaje sasvim opravdan i urgentan.

Iako savremena zakonodavstva izričito predviđaju da se nasilje u porodici kao relevantna činjenica mora utvrđivati prilikom odlučivanja kojem će roditelju dete biti povereno na čuvanje, kriterijumi procene značaja nasilja u porodici su različiti.¹⁹ Naime, na jednoj strani nalaze se zakonodavstva koja polaze od pretpostavke da se nasilnom roditelju (prema majci ili/i detetu) ne određuje starateljstvo. Na drugoj strani ima zemalja u kojima se nasilje razmatra u ukupnom kontekstu i sa drugim okolnostima, a radi ostvarenja "najboljeg interesa deteta". U oba slučaja nasilje predstavlja činjenicu koja se uvek ispituje, ali se za prvu grupu vezuje nedodeljivanje nasilnom roditelju starateljstva nad decom, dok kod druge grupe te pretpostavke nema.²⁰

Iako se ovim radom posebno ne bavimo pravom deteta na zaštitu od zlostavljanja u porodici, napominjemo da se sve češće i u našoj stručnoj javnosti čuju zahtevi za posebnom procesnom pozicijom koja će garantovati detetu punu slobodu i zaštitu od nasilja u porodici, čak i dodelivši mu posebnog zastupnika.²¹ Modeli nezavisne pravne reprezentacije dece zasnovani su na multidisciplinarnom pristupu. Naime, osnovna ideja je da dete dobije pravne zastupnike, od kojih će jedan biti socijalni radnik koji će obavljati nezavisnu istragu o izvršenom nasilju i utvrđivati želje i potrebe deteta, a drugi pravni stručnjak zadužen za savetovanje i preduzimanje procesnih radnji.²²

Istraživanja pokazuju da je dodeljivanje starateljstva nasilnim roditeljima izuzetno loše rešenje, jer preko polovina očeva koji zlostavljaju svoje žene namerno zlostavljaju i decu, znajući da time dodatno povređuju i majku.²³ I kada deca nisu direktne žrtve, nasilje proizvodi negativne posledice na njih, pa se sve češće čuju i zahtevi za inkriminacijom nasilja prema deci i kada su ona *samo* prisutna, kada su očevici nasilja nad drugim članovima porodice, najčešće majkom.²⁴ Naime, posledice koje na decu ostavlja nasilje kojem su izloženi, nisu bitno drugačije od efekata koje proizvodi direktno nasilje.²⁵

Sumirano, sud, kao i centri za socijalni rad, trebalo bi da posebno uzmu u obzir:

- broj ponovljenih dela nasilja, zanemarivanja, pretnji vezanih za decu ili roditelja koji se brine o njima
- ozbiljne oblike nasilja ili pretnji učinjenih prema detetu ili roditelju koji nema starateljstvo nad detetom
- dokaze o strahu staratelja ili deteta
- pretnje kidnapovanjem dece, simptome straha ili traume izazvane nasiljem.²⁶

Zalažući se za uvođenje obaveze preispitivanja postojanja nasilja u porodici prilikom razvoda braka i dodeljivanja starateljstva nad decom smatramo da i sadašnja rešenja treba tumačiti u skladu sa ovim principima. Nasilnici se često koriste decom, čak i kada nisu neposredni staratelji, već održavaju odnose

19. Schechter, S. i drugi, "Domestic Violence and Children: What Should the Courts Consider?" *Family Violence*, No. 3, Vol. 2, 1999, str. 10-20.

20. Lukić, M., "Pružanje pravne pomoći zlostavljanim ženama u porodici - Ideje za dalje zakonske promene radi povećanja efikasnosti zaštite", *Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002, str. 150-152.

21. Petrušić, N., "Procesni položaj deteta u postupku porodično pravne zaštite nasilja u porodici", *Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar za komunikaciju i edukaciju, Niš, 2002, str. 103-105.

22. Ibidem.

23. Zorza, J., "Privacy and Confidentiality, Needs of Battered Women", *Family Law Quarterly*, Vol. 29. No. 2. 1995, str. 275-280.

24. Stone, A., Fialk, J., "Criminalizing the Exposure of Children to Family Violence: Breaking the Cycle of Abuse", *Harvard Women's Law Journal*, Vol. 20. No. 205, 1997, str. 27-50.

25. Edleson, J., "Children Witnessing of Adult Domestic Violence", *Journal of Interpersonal Violence*, Vol. 14. No. 8, 1999, str. 180.

26. Schechter, S. i drugi, "Domestic Violence and Children: What Should the Courts Consider?" *Family Law Quarterly*, Vol. 29. No. 2. 1999, str. 10-20.

sa decom na način predviđen odlukom suda, odnosno organa starateljstva. Važno je da se, ukoliko se utvrdi da se radi o nasilnim partnerima, viđanje sa decom *posebno nadzire* ili da se vrši u prisustvu stručnjaka iz centara za socijalni rad.

Dosadašnja sudska praksa stala je na stanovište da u sukobu interesa roditelja i interesa dece, bezuslovni primat ima interes dece,²⁷ kao i da je interes da deca ostanu zajedno kod jednog roditelja.²⁸ Takođe, “okolnosti da tužilac ima bolje materijalne i stambene uslove od tužene same po sebi nisu od presudnog značaja za donošenje odluke o poveravanju maloletnog deteta na čuvanje i vaspitanje tužiocu, ukoliko tužena ispunjava ostale uslove koji bi upućivali da bi interes maloletnog deteta bio da njoj bude povereno na čuvanje i vaspitanje”.²⁹

---

27. Vrhovni sud RS, Gž. 1913/79.

28. Vrhovni sud RS, Gž. 1394/81.

29. Vrhovni sud RS, Gž. 1099/83.

KRIVIČNOPRAVNI ASPEKT NASILJA U PORODICI

Nasilje u porodici kao krivično delo postoji od stupanja na snagu Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije s početka marta 2002. godine³⁰. Do tada je zaštita od nasilja u porodici ostvarivana pokretanjem krivičnog postupka za neko od *opštih* krivičnih dela nasilja (lake ili teške telesne povrede, ugrožavanje sigurnosti jednog ili više lica, ugrožavanje oružjem ili opasnim oruđem pri tuči ili svađi...). Takva zaštita pokazala se, kako sam Vrhovni sud priznaje, neadekvatnom, dok su slučajevi nasilja u porodici veoma česta pojava u našem društvu.³¹

Krivično delo nasilja u porodici – čl. 118a KZ Srbije

Čl. 118a Krivičnog zakona RS – Nasilje u porodici

- 1) Ko upotrebom sile ili ozbiljnom pretnjom da će napasti na život ili telo povređuje ili ugrožava telesni ili duševni integritet člana porodice kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine.
- 2) Ako je pri izvršenju dela iz stava 1. ovog člana korišćeno oružje, opasno oruđe ili sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina.
- 3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda ili trajno i teško narušavanje zdravlja člana porodice ili je delo izvršeno prema maloletniku, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina.
- 4) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt člana porodice, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina.

Osnovni oblik ovog dela (stav 1.) ima nekoliko elemenata na koje treba obratiti pažnju: radnju, način izvršenja dela, posebno svojstvo pasivnog subjekta (žrtve) i posledicu dela.

Radnja izvršenja: **šta je povređivanje ili ugrožavanje ?**

Da bi postojalo ovo krivično delo potrebno je da učinilac *povređuje ili ugrožava telesni ili duševni integritet člana porodice*. Povređivanje se sastoji u delovanju na telo u smislu nanošenja telesne povrede,

30. Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona RS, Službeni glasnik RS, br. 10/2002.

31. Lazarević, J., "Krivična dela sa elementom nasilja, sa posebnim osvrtom na krivična dela nasilja u porodici i nasilničkog ponašanja", *Bilten sudske prakse*, br. 3, Beograd, 2002, str. 418.

odnosno izazivanju telesnog bola ili povređivanju duševnog integriteta, odnosno nanošenju psihičkih patnji žrtvi. Ugrožavanje znači stvaranje konkretne/realne opasnosti, odnosno (bliske) mogućnosti da nastupi povreda telesnog ili duševnog integriteta člana porodice. Dok povreda predstavlja *opipljivu* posledicu nasilja u porodici, ugrožavanje znači kreiranje uslova za proizvođenje takve posledice (zastrašivanje, pretnje ubistvom, telesnim povređivanjem i sl).

Način izvršenja: na koji način se vrši povređivanje ili ugrožavanje?

Zakon predviđa sankcije i za povređivanje ili ugrožavanje telesnog ili duševnog integriteta člana porodice izvršeno na određeni način: *upotrebom sile ili ozbiljnom pretnjom da će se neposredno napasti na život ili telo*. Upotreba sile je u poimanju uglavnom nesporna. Najčešće se radi se o upotrebi fizičke snage prema nekom licu (pri čemu se povređuje ili ugrožava njegov telesni ili duševni integritet). Sa druge strane, da bi pretnja bila krivičnopravno relevantna, odnosno da bi predstavljala element ovog krivičnog dela, neophodno je da bude *kvalifikovana*. To znači ne bilo kakva pretnja, ne bilo kakvim zlom (jer se pretnja i definiše kao stavljanje u izgled nekog zla³²), već tačno određenim – preti se neposrednim napadom na život ili telo (pretnja ubistvom, telesnim povređivanjem...). Pretnja još mora biti i ozbiljna, doživljena i procenjena kao verovatna, odnosno moguća i ostvariva. Ozbiljnost pretnje se ceni i prema načinu na koji se ona čini. Zlo kojim se preti mora biti objektivno ostvarivo. Pretnja će se, međutim, smatrati ozbiljnom i kada ona objektivno nije ostvariva, ako je lice kojem se preti imalo razloga da veruje u njenu ostvarivost.³³ Ovo je posebno važno za kontekst dugotrajnog nasilja u porodici koje često proizvodi post-traumatski poremećaj poznat kao *sindrom zlostavljane žene*, stanje koje najjednostavnije rečeno iskrivljuje ženinu sposobnost percepcije realnosti.³⁴

Pasivni subjekt (žrtva): ko može da bude žrtva?

Ovo krivično delo vrši jedan član porodice prema drugome. Žrtva mora biti član porodice nasilnika. Međutim, s obzirom na to da važeći Zakon o braku i porodičnim odnosima ne definiše ko se sve smatra članom porodice, ostaje otvoreno pitanje tumačenja odrednice *član porodice*. Prema mišljenju sudije Vrhovnog suda Srbije, to bi trebalo da budu samo članovi uže porodice (supružnici, srodnici po krvi u pravoj liniji) i to oni koji žive u zajedničkom domaćinstvu.³⁵ Ovakvo tumačenje smatramo veoma *restruktivnim* s obzirom na to da istraživanja nasilja u porodici pokazuju da su najčešće ugroženi bivši bračni, odnosno vanbračni drugovi, kao i da čak ni činjenica fizičke razdvojenosti partnera ne mora da znači i prestanak nasilja (u porodici). U istraživanju Instituta za kriminološka istraživanja i Grupe za ženska prava Evropskog pokreta u Srbiji utvrđeno je da je u 63% pravosnažno okončanih postupaka za nasilje nad partnerom bilo reči o nasilju nad bivšim partnerom i to najčešće – nad bivšom suprugom.³⁶

Očekuje se da će novi Zakon o porodici predvideti širi krug lica koja bi trebalo smatrati članovima porodice, što bi predstavljalo obavezu i za one koji treba da kvalifikuju određeni akt nasilja kao nasilje u porodici. Za sada se najčešće iznose mišljenja, kojima je referenti okvir predloženi Model porodičnog zakona³⁷, da zaštitom bude obuhvaćen širi krug lica koja se smatraju članovima porodice (supružnici ili

32. Stojanović, Z., *Krivično pravo, Opšti deo*, Beograd, 2000., str. 183.

33. Lazarević, Lj., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 1995, str. 147.

34. Lukić, M., Jovanović, S., *Drugo je porodica*, str. 114–115.

35. Lazarević, J., op. cit., str. 419.

36. Lukić, M., Jovanović, S., *Drugo je porodica*, str. 50–51. O potrebi ekstenzivnijeg tumačenja i Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2002, str. 202.

37. Draškić, M., *Model zakona o porodici*, Beograd, 2003, str. 49.

bivši supružnici, deca, roditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, kao i lica koja su bila u emotivnoj ili seksualnoj vezi pre podnošenja predloga za određivanje mere zaštite od nasilja u porodici).

Posledica dela: **povreda ili ugrožavanje?**

Posledica dela jeste povreda ili ugrožavanje telesnog ili duševnog integriteta člana porodice. Povreda se može sastojati u fizičkom zlostavljanju (čupanje za kosu, polivanje vodom, šamaranje), nanošenju lake telesne povrede (oguljotine, ogrebotine, nagnječenja, podlivi...), dok povreda duševnog integriteta znači nanošenje duševnog bola, patnje, izazivanje straha, nespokojstva, ugroženosti, osećanja lične nesigurnosti. Treba imati u vidu da je za postojanje ovog (osnovnog) oblika nasilja u porodici neophodno da telesno povređivanje bude lako, odnosno da ima kvalitet obične lake telesne povrede (da povredom nije doveden u pitanje život povređenog, da se radi o ozledi tela, a ne o uništenju ili oštećenju njegovih delova ili organa, da povredom nije prouzrokovana opasnost za rad ili da je ona kratkotrajna, privremena, da je u pitanju lako i kratkotrajno narušenje zdravlja...). U sudskoj praksi se pojam lake telesne povrede određuje nekim objektivnim kriterijumima kao što je npr. dužina bolovanja.³⁸ Povredu je lakše i dokazati, jer postoje manje-više vidljivi tragovi i medicinska dokumentacija, dok je sa ugrožavanjem teže, i ono se obično dokazuje pomoću svedoka. Kazna predviđena za učinioca ovog krivičnog dela je novčana kazna ili zatvor do tri godine.

Predstavljani elementi čine *osnovni oblik* krivičnog dela nasilja u porodici, dok postoje i *teži*, kvalifikovani oblici ovog dela, praćeni, razume se i težom kaznom. Oni su predviđeni stavom 2, 3. i 4. čl. 118a i postoje:

Ako se delo iz stava 1. (povređivanje ili ugrožavanje telesnog ili duševnog integriteta upotrebom sile ili ozbiljne pretnje, o čemu je već bilo reči) vrši *upotrebom oružja, opasnog oruđa ili sredstva podobnog da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši* (st. 2). U ovom slučaju je kvalifikatorna okolnost (okolnost koja daje delu teži oblik) upotreba oružja ili opasnog oruđa. Za postojanje ovog dela je potrebno da je učinilac koristio oružje ili opasno oruđe ili da njime (lako telesno) povredi žrtvu ili je njime pretio. Šta je *opasno oruđe* (sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši) ceni se i u zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja. Nesporno je da su takva oruđa razne poljoprivredne i druge alatke (oštre, teške i sl.), ali se, u sudskoj praksi i noga na koju je obuvana cipela smatra opasnim oruđem. Takođe bi u obzir mogli doći i pojedini delovi tela učinioca – glava, pesnica, zubi, mada je sudska praksa po ovom pitanju neujednačena.³⁹ Kazna za ovo delo je zatvor od šest meseci do pet godina.

Ako je usled nasilja u porodici bez ili sa upotrebom oružja ili opasnog oruđa *nastupila teška telesna povreda ili trajno i teško narušavanje zdravlja člana porodice ili je delo izvršeno prema maloletniku* (st. 3). Kvalifikatorna okolnost jeste *teža posledica* koja je nastupila (teška telesna povreda ili trajno i teško narušenje zdravlja), odnosno *svojstvo žrtve* (maloletni član porodice). Pod teškim telesnim povređivanjem se podrazumeva telesno povređivanje kojim je doveden u opasnost život povređenog lica, ili je uništen ili trajno i u znatnoj meri oslabljen važan deo tela ili važan organ, ili je prouzrokovana trajna nesposobnost

38. Lazarević, Lj., op. cit., str. 100.

39. Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, str. 202.

za rad, ili je u pitanju povreda koja je imala za posledicu unakaženost tela, itd. Delo nasilja u porodici dobija na težini i kada je žrtva maloletni član porodice – dete (maloletnik do 14 godina) ili maloletnik uzrasta od 14 do 18 godina. Uz ostale okolnosti dela i okolnost da se radi o detetu može imati uticaja na odmeravanje kazne učiniocu. Kazna predviđena za nasilje koje je imalo za posledicu teško telesno povređivanje člana porodice ili povređivanje maloletnika je kazna zatvora od dve do deset godina.

Ako je nastupila smrt člana porodice. Ovo je poslednji, najteži oblik nasilja u porodici. I u ovom slučaju težina posledice određuje težinu dela i povlači kažnjavanje sa najmanje deset godina zatvora.

Za krivičnu odgovornost kod osnovnog oblika ovog krivičnog dela potreban je *umišljaj* i to direktni. Učinilac mora biti svestan da se nasilje vrši nad članom porodice. Kada su u pitanju kvalifikovani oblici nasilja u porodici, umišljajem učinioca mora biti obuhvaćena okolnost da se upotrebljava oružje, odnosno opasno oruđe, kao i okolnost da se delo vrši prema maloletniku (st. 2). U ostalim slučajevima u odnosu na težu posledicu postoji nehat učinioca.

Krivično delo nasilja u porodici je po sredstvima izvršenja i posledici identično sa nekim drugim krivičnim delima. Zapravo, mnoge inkriminacije (koje su nekada bile jedina zaštita od nasilja u porodici) su sublimirane u krivičnom delu nasilja u porodici (lake telesne povrede – čl. 54, teške telesne povrede – čl. 53, ugrožavanje sigurnosti – čl. 67, prinuda – čl. 62 i sl.⁴⁰).

Nasilje u porodici se goni po *službenoj dužnosti*, što znači da postupak pokreće i vodi *državni tužilac* i to za sve oblike nasilja u porodici što je značajna razlika u odnosu na neke inkriminacije “opšteg karaktera” koje se stiču u krivičnom delu nasilja u porodici. Tako, kada je reč o nasilju u porodici koje za posledicu ima običnu laku telesnu povredu (čl. 54. st. 1. KZ⁴¹) ili ugrožavanje sigurnosti jednog lica (čl. 67. st. 1. KZ) postupak se vodi po optužbi državnog tužioca, što inače nije slučaj (kad se radi o samostalnim inkriminacijama, odnosno kad učinilac i žrtva nisu članovi porodice). Ovo rešenje predstavlja još jedan korak napred u odnosu na krivičnopravnu zaštitu koja je postojala pre predviđanja nasilja u porodici kao posebnog krivičnog dela. Time je na neki način prebačena odgovornost za vođenje postupka sa žrtve (oštećenog lica) na državu, odnosno državnog tužioca. Na žrtvi je da delo prijavi (najčešće policiji ili direktno tužilaštvu), mada čak ni to ne mora učiniti (prijava može doći od nekog drugog lica, odnosno za delo se može saznati na neki drugi način – npr. prijava od strane komšije, zdravstvene ustanove, centra za socijalni rad, itd.) i time se otvara pitanje pokretanja postupka od strane državnog tužioca.

Za slučaj da državni tužilac *odbaci* krivičnu prijavu ili *odustane* od gonjenja u toku postupka, prema opštim pravilima Zakonika o krivičnom postupku, oštećeni može stupiti na njegovo mesto, odnosno pokrenuti ili nastaviti postupak (čl. 19. ZKP).⁴² Ukoliko državni tužilac nađe da nema osnova da preduzme gonjenje, dužan je da u roku od osam dana obavesti o tome oštećenog i da ga uputi da sam može preuzeti gonjenje. Ovako mora postupiti i sud ukoliko državni tužilac odustane od gonjenja u toku postupka, pa bude doneto rešenje o obustavi postupka. Oštećeni ima pravo da preduzme, odnosno nastavi gonjenje u roku od osam dana od kada je primio obaveštenje. Međutim, oštećeni koji nije obavešten da državni tužilac nije preduzeo gonjenje ili je odustao od daljeg gonjenja, može svoju izjavu da preduzima

40. Krivični zakon Republike Srbije, Službeni glasnik SRS, br. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89, 21/90 i Službeni glasnik RS, br. 16/90, 49/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002 i 11/2002.

41. Običnu laku telesnu povredu treba razlikovati od opasne lake telesne povrede (čl. 54. st. 2. KZ) koja postoji kada je lako telesno povređivanje žrtve nastalo upotrebom oružja ili opasnog oruđa. U prvom slučaju se gonjenje preduzima po privatnoj tužbi, a u drugom po optužbi državnog tužioca.

42. Zakonik o krivičnom postupku, Službeni list SRJ br. 70/2001.

ili nastavlja gonjenje dati u roku od tri meseca kada je državni tužilac odbacio prijavu, odnosno od dana kada je doneto rešenje o obustavi postupka (čl. 61. ZKP).

Naravno i dalje ostaje mogućnost da žrtva (oštećeno lice) pokrene postupak po privatnoj tužbi (kada je takva mogućnost predviđena, kao za lake telesne povrede iz čl. 54. st. 1. KZ ili ugrožavanje sigurnosti jednog lica – čl. 67. st. 1. KZ) što se pojavljuje kao lošije rešenje s obzirom na to da je nasilje u porodici specifikovano, da je kod ovog dela predviđeno teže kažnjavanje. Treba ukazati i na mogućnost da u toku postupka po privatnoj tužbi dođe do preuzimanja gonjenja od strane državnog tužioca ukoliko bude utvrđeno da se radi o delu za koje se goni po službenoj dužnosti (čl. 54. ZKP) što je za oštećeno lice daleko povoljnije.

Druga krivična dela u vezi sa nasiljem u porodici

S obzirom na to da nasilje u porodici predstavlja kontinuum, odnosno kontekst nasilništva koji izlazi iz okvira krivične definicije nasilja u porodici, posle razmatranja novog krivičnog dela iz čl. 118a KZ neophodno je skrenuti pažnju i na neka druga krivična dela koja u suštini predstavljaju nasilje i mogu imati (i često imaju) svoju manifestaciju u porodici. Ovo je potrebno i zbog pitanja razgraničenja sa delom nasilja u porodici. Kriminološki gledano, sva dela o kojima će biti reči upotpunjuju sliku nasilja u porodici uopšte dodajući fizičkom nasilju i psihičko, ekonomsko i seksualno nasilje.

Krivična dela protiv braka i porodice (glava XIII KZ RS)

Oduzimanje maloletnog lica (čl. 116. KZ RS)

Krivično delo ima dva osnovna oblika (st. 1.) i jedan teži.

Prvi osnovni oblik se sastoji u *protivpravnom zadržavanju ili oduzimanju maloletnog lica od roditelja, usvojioca, staraoca ili ustanove, odnosno lica kojima je ono povereno*. U slučaju protivpravno zadržavanja maloletnika, pretpostavka je da se maloletnik već po nekom pravnom osnovu (npr. viđanje za vreme vikenda ustanovljeno sudskom odlukom ili odlukom centra za socijalni rad) nalazi kod učinioca krivičnog dela pa treba da bude predat na staranje nekom drugom (npr. drugom roditelju). U tom slučaju njegovo dalje zadržavanje je protivpravno.

U slučaju oduzimanja maloletnika, maloletnik se nalazi kod nekih lica ili u ustanovi, a učinilac ga oduzima, tako da je reč, zapravo, o otmici. U oba slučaja radnja predstavlja protivpravnu delatnost i nije od značaja da li se ona vrši protivno volji maloletnika ili uz njegov pristanak ili čak predlog i podsticanje. Izvršilac ovog krivičnog dela može biti svako lice, ali je to najčešće jedan od roditelja ili bliski srodnik.

Drugi osnovni oblik ovog krivičnog dela se sastoji u *onemogućavanju izvršenja odluke suda ili odluke organa starateljstva*. Radi se o osujećenju odluke o dodeli (poveravanju na starateljstvo) maloletnog lica i to njegovim sakrivanjem, čestim promenama boravišta, fizičkim sprečavanjem i sl. Sudska praksa

zauzima stav da onemogućavanje izvršenja odluke o dodeli maloletnika postoji i onda kada jedan roditelj kome su deca poverena na staranje ne dovede decu na viđenje sa drugim roditeljem u prostorijama centra za socijalni rad.⁴³ Kada postoji pravosnažna odluka o dodeli maloletnog lica, učinilac dela ne može procenjivati njenu opravdanost. Na odgovornost učinioca nema uticaja ni okolnost da je naknadno (u reviziji) ukinuta odluka o dodeli maloletnog lica.⁴⁴

Predviđena kazna za oba oblika je zatvor do jedne godine.

Teži oblik ovog krivičnog dela postoji ako je neki od dva osnovna oblika (o kojima je bilo reči) učinjen iz koristoljublja ili drugih niskih pobuda ili se maloletno lice odvede u inostranstvo, a kazna je od jedne do deset godina.

Zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica (čl. 118. KZ RS)

Postoje dva oblika ovog krivičnog dela. Prvi se sastoji u *zapuštanju maloletnog lica grubim zanemarivanjem dužnosti zbrinjavanja i vaspitanja od strane roditelja, usvojioca, staraoca ili drugog lica*. Zakon u određenju ovog krivičnog dela koristi neprecizan izraz *zapuštanje*. Do njegovog jasnijeg tumačenja dolazi se preispitivanjem osnovnih dužnosti roditelja, usvojlaca, staralaca ili drugih lica. Ova lica su dužna da se staraju o zdravlju, vaspitanju, obrazovanju i uopšte napretku maloletnog lica. Kod ovog krivičnog dela se u obzir uzima, ne bilo kakav propust u delatnostima zbrinjavanja i vaspitanja, već samo onaj koji bi predstavljao grubo zanemarivanje osnovnih dužnosti koje ova lica imaju prema maloletniku, što se procenjuje imajući u vidu stvarne mogućnosti roditelja, odnosno drugih lica. Kazna predviđena za ovo delo je zatvor do tri godine.

Drugi oblik ovog krivičnog dela postoji kada *roditelj, usvojlac, staralac ili drugo lice zlostavlja maloletno lice ili ga prinuđava na preteran rad ili rad koji ne odgovara uzrastu maloletnika ili na prosjačenje ili ga iz koristoljublja navodi na vršenje drugih radnji koje su štetne za njegov razvitak*. Reč je o različitim oblicima nehumanog postupanja sa maloletnikom koji su štetni za njegov razvoj. Zlostavljanje se može tumačiti kao nanošenje fizičkog ili psihičkog bola, ali se u ovom slučaju to mora ceniti i s obzirom na uzrast maloletnika, jer nešto što odraslom licu ne pričinjava nikakva bol može biti zlostavljanje maloletnog lica. U zlostavljanje ne bi ulazile disciplinske mere koje, strogo uzevši, podrazumevaju u izvesnim slučajevima ograničenje slobode kretanja ili čak i primenu nekih oblika sile ili pretnje, već samo oni postupci koji po intenzitetu prevazilaze nivo disciplinskih mera i podrazumevaju delovanje na telo, ali ne predstavljaju telesnu povredu.⁴⁵ Da bi se napravila distinkcija od telesnog povređivanja važno je imati u vidu da posledica zlostavljanja ne sme biti ni lako telesno povređivanje, jer bi se u tom slučaju moglo postaviti pitanje nasilja u porodici (osnovnog oblika iz st. 1. čl. 118a) ili lake telesne povrede iz čl. 54. Dakle, zlostavljanje jeste delovanje na telesni integritet drugog lica (u ovom slučaju maloletnika), ali bez njegovog narušavanja. Kao primeri iz sudske prakse se navode sledeće radnje zlostavljanja: šamaranje, vučenje za kosu, polivanje vodom, hvatanje za ruke, guranje i sl.⁴⁶

Što se tiče prinuđavanja na preterani rad, situacija je jasnija. Radi se o radu koji po svom trajanju ili intenzitetu prevazilazi dozvoljene granice kada ga obavlja maloletnik. Da li je u pitanju rad koji ne odgovara uzrastu maloletnika, procenjuje se prema prirodi i težini rada, okolnostima pod kojima se rad obav-

43. Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2000, str. 190.

44. Ibidem.

45. Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2000., str. 193. Slično i Lazarević, Lj., op. cit., str. 201.

46. Lazarević, Lj., op.cit., str. 96.

lja, a imajući u vidu starosno doba maloletnika. Potrebno je takođe da se maloletnik prinudi na ovakav rad, što se čini upotrebom sile ili ozbiljne pretnje.

Krivično delo se može izvršiti i navođenjem maloletnika na vršenje drugih radnji koje su štetne za njegov razvoj. Reč je o nagovaranju ili podsticanju maloletnika da preuzima radnje kao što su iznošenje nekih stvari iz kuće i njihova prodaja, kupovina ili upotreba alkohola, cigareta i sl. Neophodno je da se ovo navođenje vrši iz koristoljubivih motiva, tj. da bi učinilac na taj način pribavio imovinsku korist. Ovom je slično i prinuđivanje maloletnog lica na prosjačenje. Predviđena kazna za ovo delo je zatvor od tri meseca do tri godine.

Nedavanje izdržavanja (čl. 119. KZ RS)⁴⁷

Osnovni oblik ovog krivičnog dela čini onaj ko *ne daje izdržavanje za lice koje je po zakonu dužan da izdržava, u iznosu i na način kako je to utvrđeno izvršnom sudskom odlukom ili izvršnim poravnanjem pred sudom ili drugim nadležnim organom*. Obaveza izdržavanja proizlazi iz propisa bračnog i porodičnog prava, s tim što je, da bi postojalo ovo krivično delo, neophodno i postojanje izvršne sudske odluke kojom se određuje iznos i način izvršenja obaveze izdržavanja ili izvršnog poravnanja pred sudom ili drugim državnim organom (najčešće organom starateljstva). Nije neophodno da učinilac ne daje izdržavanje uopšte, već je moguće da on to čini, ali delimično, ne poštujući iznos ili način predviđen relevantnom odlukom. S druge strane, neće postojati ovo krivično delo kada neko prestane da plaća izdržavanje zbog prestanka zakonskog osnova izdržavanja (npr. dete je postalo punoletno ili mu je prestalo dalje školovanje). Moguće je da neko lice ima obavezu izdržavanja prema više lica, pa u takvom slučaju dolazi u obzir sticaj krivičnih dela nedavanja izdržavanja. Jednostavnije rečeno, postojaće onoliko krivičnih dela koliko ima lica, odnosno obaveza izdržavanja koje se ne ispunjavaju, bez obzira da li postoji samo jedna odluka/poravnanje ili više njih. Predviđena kazna je novčana kazna ili zatvor do jedne godine.

Teži oblik ovog krivičnog dela postojće kada su usled nedavanja izdržavanja (prema gore navedenim uslovima) nastupile teške posledice za izdržavano lice (lice kome se ne daje izdržavanje oboli ili mu se pogorša zdravstveno stanje i sl.). Bitno je da između nedavanja izdržavanja i teške posledice postoji uzročna veza, kao i da je posledica bila obuhvaćena nehatom učinioca (da učinilac nije hteo da nedavanjem izdržavanja prouzrokuje tu posledicu, mada je ona bila predvidiva). Predviđena kazna za ovaj oblik krivičnog dela je zatvor do tri godine.

Ukoliko sud izrekne učiniocu uslovnu osudu može mu kao uslov postaviti obavezu da izmiri dospele obaveze i da uredno plaća izdržavanje, dok će se u suprotnom postaviti pitanje opoziva uslovne osude. Takođe, prema novom rešenju Zakonika o krivičnom postupku, sam državni tužilac može odložiti krivično gonjenje, ako učinilac prihvati da ispuni dospele obaveze izdržavanja, a ukoliko obaveza bude i izvršena tužilac će odbaciti krivičnu prijavu, odnosno postupak se neće voditi (čl. 236. ZKP).

Kršenje porodičnih obaveza (čl. 120. KZ RS)

I ovo krivično delo ima osnovni i teži oblik. Prvi postoji ukoliko član porodice *grubim kršenjem svojih porodičnih obaveza predviđenih zakonom ostavi u teškom položaju ili napusti člana porodice koji nije*

47. Do izmena Krivičnog zakona od 26. 2. 2002. godine postojalo je krivično delo "izbegavanje davanja izdržavanja" za čije je postojanje trebalo dokazati i nameru učinioca da ne daje izdržavanje, odnosno da izbegava svoju obavezu. Nova formulacija stavlja u povoljniju poziciju oštećeno lice, jer je za optuženje dovoljna sama činjenica nedavanja izdržavanja, bez zalaženja u namere učinioca.

u stanju da se stara sam o sebi. Ostavljanje u teškom položaju obično znači privremeni odlazak od člana porodice (npr. učinilac odlazi na odmor, iako zna da je član porodice teško bolestan i nepokretan i da o njemu nema ko da se brine), dok napuštanje podrazumeva prekid svake veze s njim (učinilac menja svoje prebivalište i nema nameru da se vraća niti da na bilo koji način pomaže člana porodice koji nije u stanju da se stara o sebi).⁴⁸ Delo se vrši prema članu porodice prema kome učinilac ima obaveze predviđene zakonom (o braku i porodičnim odnosima), a koji ne može sam o sebi da se stara. Najčešći učinioци ovog dela jesu roditelji u odnosu na maloletnu decu, deca u odnosu na ostarele roditelje, jedan bračni drug u odnosu na drugog, itd.

Kršenje porodičnih obaveza mora imati kvalitet *grubog kršenja* što zahteva posebnu procenu u konkretnom slučaju, a imajući u vidu mogućnosti člana porodice čija se odgovornost dovodi u pitanje. Takođe, neophodno je i da je član porodice ostavljen u teškom položaju ili da je napušten. Za učinioца je predviđena kazna zatvora od tri meseca do tri godine.

Teži oblik je određen posledicom koja može nastupiti kršenjem porodičnih obaveza. Potrebno je da je usled ostavljanja u teškom položaju ili napuštanja nastupila smrt ili teško narušenje zdravlja člana porodice koji nije u stanju da se stara sam o sebi. Za teži oblik kršenja porodičnih obaveza može se izreći kazna zatvora od jedne do osam godina.

Kao i kod krivičnog dela nedavanja izdržavanja i ovde dolazi u obzir da sud kao uslov uz uslovnu osudu naloži uredno ispunjavanje porodičnih obaveza.

Krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala (glava XII KZ RS)

Dela o kojima će biti reči su zapravo seksualni delikti, odnosno akti seksualnog nasilja (u porodici).

Iako se već duže vreme u stranim zakonodavstvima sankcionisanjem ovih delikata štite *polne slobode* i lično dostojanstvo, naš zakonodavac se opredeljuje za tradicionalistički koncept zaštite dostojanstva i *morala*. Ovaj stav posebno je vidljiv u podeli krivičnih dela u odnosu na radnju izvršenja, pri čemu se različiti oblici prinude na seksualni odnos ili akt bilo koje vrste različito kvalifikuju, lakše ili teže kažnjavaju, te se stiče utisak da je reč o suštinski različitim tipovima seksualnog nasilja, kao i da su posledice koje žrtva oseća bitno drugačije.

Smatramo da prinuda treba da bude centralno pitanje u slučajevima seksualnog zlostavljanja, dok način izvršenja i druge okolnosti dela mogu predstavljati elemente koji će uticati na odmeravanje kazne u konkretnom slučaju.

Silovanje (čl. 103. KZ RS)

Silovanje se sastoji u *prinudi na obljudu ženskog lica upotrebom sile ili ozbiljnom pretnjom da će se neposredno napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica.*

Sa stanovišta nasilja u porodici, poseban značaj ima *silovanje u braku* čije postojanje dokumentuju brojna istraživanja i iskustva ženskih organizacija, a naš Zakon ga poznaje tek od nedavno (od izmena i dopuna 2002. godine). Do tada je zakonodavac ignorisao ovaj oblik nasilja u porodici, jer je silovanje bi-

⁴⁸ Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2000, str. 195.

lo relevantno samo ako je silovano žensko lice "sa kojim učinilac ne živi u bračnoj zajednici". Inkriminisanjem silovanja u braku učinjen je još jedan korak napred u upotpunjavanju krivičnopravne zaštite članova porodice. Pored toga, ranije propisana kazna "od jedne do deset godina" je pooštrena, jer "najmanje jednu godinu" znači da se za silovanje može izreći i kazna preko deset godina. Sve ovo upućuje na promenu odnosa države prema ovom krivičnom delu i njegovoj opasnosti.

Što se tiče osnovnih elementa krivičnog dela silovanja, oni su manje-više nesporni. Radi se o složenom krivičnom delu koje se sastoji od prinude i obljube. O prinudi, odnosno upotrebi sile i ozbiljnoj pretnji je već bilo reči u delu o nasilju u porodici, dok se pod pojmom obljube u krivičnom pravu podrazumeva prodiranje muškog polnog organa u ženski, makar delimično, bez obzira da li je obljuba u fiziološkom smislu dovršena.⁴⁹ Važno je reći da je kažnjiv i pokušaj ovog krivičnog dela, a za njegovo postojanje je dovoljno da je upotrebljena sila ili kvalifikovana pretnja u cilju vršenja obljube.

Teži oblik ovog krivičnog dela postoji ako je *silovanje imalo za posledicu tešku telesnu povredu ženskog lica, ako je izvršeno od strane više lica ili ako je izvršeno na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili je imalo za posledicu trudnoću ili težu zaraznu bolest* (st. 2). Kazna koja se može izreći je najmanje tri godine.

Najteži oblik postoji u slučaju da je *nastupila smrt ženskog lica ili je delo izvršeno prema maloletnom licu koje je navršilo 14 godina* (st. 3.). Predviđena kazna je najmanje pet godina zatvora.

Prinuda na obljubu ili protivprirodni blud (čl. 104. KZ RS)

Ovo delo je slično silovanju, jer i ono predstavlja jedan oblik prinudne obljube. Razlika je u tome što se u ovom slučaju prinuda na obljubu ne sastoji u upotrebi sile ili pretnje da će se neposredno napasti na život ili telo, već u *ozbiljnoj pretnji da će se za to ili njemu blisko lice otkriti nešto što bi škodilo njihovoj časti i ugledu ili ozbiljnom pretnjom drugim teškim zlom*. Uz to, ovo delo obuhvata i *protivprirodni blud*.

I ovo krivično delo može biti izvršeno prema ženskom licu sa kojim se živi u braku (što do Zakona o izmenama i dopunama nije bio slučaj). Pretnja se mora odnositi na nešto što je istinito, što se može otkriti, dok se "drugo zlo" može odnositi na različita dobra (nanošenje imovinske ili druge štete, gubitak nekog prava, neostvarenje nekih planova, itd.). U svakom slučaju mora biti u pitanju "teško zlo", što se mora procenjivati, pre svega, objektivno – mora se raditi o takvom zlu koje je po svojoj prirodi podobno da privoli žensko lice na obljubu.

Kada je reč o prinudi na protivprirodni blud, ovaj oblik nasilja se može izvršiti ne samo nad ženom već i nad muškarcem (zakon upotrebljava izraz "nad drugim licem").

Propisana kazna je zatvor od jedne do deset godina.

Teži oblici postoje ako je delo *izvršeno od strane više lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili prema maloletnom ženskom licu koje je navršilo 14 godina ili je imalo za posledicu trudnoću ili težu zaraznu bolest*. Za ove oblike krivičnog dela je predviđena kazna zatvora od najmanje tri godine.

Obljuba ili protivprirodni blud nad nemoćnim licem (čl. 105. KZ RS)

Krivično delo se sastoji u *obljubi nad ženskim licem korišćenjem duševnog oboljenja, privremene duševne poremećenosti, nemoći ili nekog drugog stanja tog lica usled koga ono nije sposobno za otpor*,

49. Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2000, str. 166–167.

a propisana kazna je od jedne do osam godina. Teži oblici postoje ako je nastupila *teška telesna povreda nemoćnog lica ili je delo izvršeno od strane više lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili je imalo za posledicu trudnoću ili težu zaraznu bolest* (predviđena kazna je najmanje tri godine). Ako je delo izvršeno prema maloletnom licu koje je navršilo 14 godina, ili je usled njegovog izvršenja nastupila smrt nemoćnog lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje pet godina.

Obljuba ili protivprirodni blud sa licem koje nije navršilo 14 godina (čl. 106. KZ RS)

U ovom slučaju se zapravo radi o inkriminacijama o kojima je bilo reči s tim što je ovo delo specifično po svojstvu pasivnog subjekta, odnosno žrtve krivičnog dela obljuje ili protivprirodnog bluda – radi se o maloletnom licu koje nije navršilo 14 godina. Sve inkriminacije o kojima je bilo reči su dobijale teži oblik (sa težom kaznom) ukoliko je žrtva dela lica koje je navršilo 14 godina. U ovom slučaju, okolnost da se radi o maloletnom licu koje je mlađe od 14 godina čini obeležje (novog) krivičnog dela i povlači teže kažnjavanje. Utvrđivanje uzrasta od 14 godina kao kriterijuma od koga zavisi kvalifikovanje seksualnog delikta znači da se naš zakonodavac opredelio za ovaj uzrast kao prosečno starosno doba u kome većina pojedinaca dostiže polnu zrelost, dok se lica ispod tog uzrasta smatraju decom.⁵⁰

Osnovni oblik ovog krivičnog dela se sastoji u *vršenju obljuje ili protivprirodnog bluda sa licem koje nije navršilo 14 godina*. Pojmovi obljuje i protivprirodnog bluda se tumače na isti način kao kod drugih krivičnih dela ove glave, ali je važno to da obljuba, odnosno protivprirodni blud ne smeju biti vršeni upotrebom sile ili kvalifikovane pretnje, jer bi u tom slučaju postojao teži oblik ovog krivičnog dela. Dakle, za osnovni oblik je dovoljno (i potrebno) da je obljuba izvršena uz, uslovno rečeno, “pristanak” maloletnog lica mlađeg od 14 godina. Propisana kazna je od šest meseci do pet godina.

Teži oblik predviđen stavom 2. postoji kada je delo izvršeno *nad nemoćnim licem koje nije navršilo 14 godina ili je prilikom izvršenja upotrebljena sila ili pretnja da će se neposredno napasti na život ili telo žrtve ili njoj bliskog lica* (kažnjava se zatvorom najmanje tri godine). Pod nemoćnim licem se, prema stavu sudske prakse, smatra i sasvim malo dete koje je usled svog starosnog doba i fizički i psihički nesposobno da pruža otpor.

U slučaju nanošenja *teške telesne povrede, ili ako je delo izvršeno od strane više lica ili na naročito svirep ili ponižavajući način ili je imalo za posledicu trudnoću ili težu zaraznu bolest* predviđena je kazna zatvora u trajanju od najmanje pet godina (st. 3.). Ako je usled izvršenja dela iz stava 1. i 2. nastupila *smrt maloletnog lica*, predviđena kazna zatvora je u trajanju od najmanje deset godina.

Protivprirodni blud (čl. 110. KZ RS)

Osnovni oblik ovog dela obuhvata *prinudu na protivprirodni blud upotrebom sile ili pretnje da će se neposredno napasti na život ili telo drugog lica ili njemu bliskog lica*. Krivično delo je slično delu silovanja u pogledu elemenata prinude, a razlikuje se po tome što žrtva može biti i lice muškog pola. Pod protivprirodnim bludom se podrazumeva pre svega *coitus per anum* (penetracija penisa u anus ženskog ili muškog lica), kao i oralni koitus, što je stav koji je zastupljen i u sudskoj praksi. Teži oblici su isti kao i kod krivičnog dela silovanja (osim onog koji za posledicu ima trudnoću ženskog lica). Za osnovni oblik je predviđena kazna zatvora od najmanje godinu dana, a za delo sa *teškom telesnom povredom kao posledic*

50. Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, str. 175.

com, ili od strane više lica ili kada je izvršeno na naročito ponižavajući način ili je imalo za posledicu težu zaraznu bolest, predviđena je kazna od najmanje tri godine. Za najteže oblike ovog dela (*delo izvršeno prema maloletnom licu koje je navršilo 14 godina ili kada je nastupila smrt žrtve*) predviđena je kazna od najmanje pet godina. Međutim, u poslednjem stavu je predviđeno kažnjavanje (do godinu dana) za *protivprirodni blud sa maloletnim licem muškog pola koje je navršilo 14 godina*. U ovom slučaju je dovoljno da je protivprirodni blud izvršen, a nije potrebno da je maloletnik prinuđen na to.

Obljuba ili protivprirodni blud zloupotrebom položaja (čl. 107. KZ RS)

Postoje dva oblika ovog krivičnog dela – obljuba korišćenjem odnosa podređenosti ili zavisnosti i obljuba ili protivprirodni blud korišćenjem odnosa poverenja. Prvo delo čini onaj ko *zloupotrebom svog položaja navede na obljubu ili protivprirodni blud lice koje se prema njemu nalazi u odnosu kakve podređenosti ili zavisnosti*. Osnovno je da se to čini prema licu koje se prema učiniocu dela nalazi u odnosu podređenosti ili zavisnosti i da se radi o licu starijem od 14 godina. Propisana kazna je od šest meseci do pet godina.

Drugi oblik ovog dela postoji kada *nastavnik, vaspitač, staralac, usvojlac, očuh ili drugo lice zloupotrebom svog položaja izvrši obljubu ili protivprirodni blud sa maloletnim licem starijim od 14 godina, koje mu je povereno radi učenja, čuvanja, vaspitanja ili nege*. Propisana kazna je od jedne do deset godina. Ovo delo ima i svoj teži oblik koji postoji kada se obljuba ili protivprirodni blud vrše *nad maloletnim licem koje nije navršilo 14 godina ili je imalo za posledicu trudnoću ili težu zaraznu bolest*. Kazna za ovaj oblik je najmanje tri godine.

Bludne radnje (čl. 108. KZ RS)

Pojam ovog krivičnog dela je uopšteno određen, kao vršenje bludnih radnji. Zakonom nije precizirano koje su te radnje, pa se o tome izjašnjavaju krivičnopravna teorija i sudska praksa. Uprkos prisutnoj neujednačenosti u tumačenjima, mogu se izdvojiti neka konstitutivna obeležja bludnih radnji. Bludne radnje se preduzimaju u cilju zadovoljenja ili pobuđenja polnog nagona i/ili kao manifestacija nadmoći i kontrole nad žrtvom, ali se po svojim karakteristikama moraju razlikovati od obljube i protivprirodnog bluda. Drugo, njihovo preduzimanje mora grubo vređati osećanja ljudi u pogledu polnih odnosa što se procenjuje prema sadržini ponašanja, mestu i vremenu vršenja, odnosu lica koja u tome učestvuju i dr. U jednoj starijoj odluci, a taj stav je u sudskoj praksi u osnovi zadržan, navodi se da su bludne radnje “one radnje koje nisu obljuba ili protivprirodni blud, a koje su upravljene na zadovoljenje polnog nagona i koje su bestidne, nepristojne ili perverzne i prelaze granice usvojene normalnim obzirima” (VSS, K. 18/60).⁵¹

Zadovoljavanje polnog nagona se, kod bludnih radnji, čini delovanjem na telo drugog lica. Međutim, u nekim situacijama se zadovoljenje polnog nagona može vršiti i bez neposrednog kontakta sa drugim licem, ali da se tima grubo vređa osećanje polnog morala (onanisanje, egzibicionizam, voajerizam...). Ima shvatanja da bi bludnim radnjama trebalo smatrati i javno vršenje seksualnih radnji na svom telu ili vršenje polnog akta sa drugim, pred trećim licima, naročito kada se to čini u prisustvu maloletnih lica.⁵²

Bludne radnje su krivično delo samo kada se vrše pod određenim okolnostima i to istim onim pod

51. Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, str. 178.

52. Lazarević, Lj., op. cit., str. 178.

kojima su inkriminisane obljava i protivprirodni blud. Poseban problem kod ovog krivičnog dela predstavlja razgraničenje sa pokušajima drugih seksualnih delikata (silovanja, prinude na obljobu i sl). Opšte je prihvaćeno da je kriterijum razgraničenja umišljaj (namera) učinioca, ali imajući u vidu i to da li su izvršene radnje i objektivno vezane za obljobu ili protivprirodni blud i usmerene ka njima kao radnje koje im prethode. Propisana je kazna zatvora do tri godine.

Krivična dela protiv života i tela (glava VII KZ RS)

U ovoj grupi krivičnih dela nalaze se inkriminacije koje su inkorporirane u delo nasilja u porodici, pa će na ovom mestu biti navedene samo njihove najopštije karakteristike. Međutim, treba napomenuti da i pored postojanja posebne inkriminacije postoji mogućnost da će pojedini akti nasilja u porodici i od strane samih državnih tužilaca biti kvalifikovani kao neka od ovih "klasičnih" krivičnih dela sa elementima nasilja.

Lake telesne povrede (čl. 54. KZ RS)

Reč je o lakom narušavanju telesnog integriteta, odnosno lakom narušavanju zdravlja. Postoje dva oblika lake telesne povrede: *obična* (st. 1.) i *opasna laka telesna povreda* (st. 2.). Prva postoji kada ni na koji način nije doveden u opasnost život povređenog, kada nije uništen neki organ ili deo tela, ili kada nije znatno ili trajno oslabljen, kada nije došlo do unakaženosti ili kakve trajne deformacije tela povređenog, kada nije došlo do nesposobnosti za rad ili je ona bila veoma kratkog veka, itd.

Opasna laka telesna povreda postoji kada se laka telesna povreda nanosi oružjem, opasnim oruđem ili drugim sredstvom podobnim da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši. U svakom konkretnom slučaju se procenjuje da li se radi o sredstvu koje može telo teško povrediti, o čemu je već bilo reči.

Za običnu laku telesnu povredu propisana je kazna zatvora do jedne godine, dok se za opasnu predviđa kazna zatvora do tri godine. Važna je razlika i u tome što se za običnu laku telesnu povredu gonjenje preduzima po privatnoj tužbi, dok je za opasnu nadležan državni tužilac. Takođe, sud ima mogućnost da za opasnu laku telesnu povredu izrekne sudsku opomenu ako nađe da je "učinilac bio izazvan neprirodnim ili grubim ponašanjem pasivnog subjekta". (st. 3.)

Teške telesne povrede (čl. 53. KZ RS)

Kada je u pitanju teška telesna povreda, jasno je da se ima u vidu teže narušavanje telesnog integriteta, odnosno zdravlja nekog lica. I teška telesna povreda ima nekoliko oblika: *obična teška telesna povreda*, *osobito teška telesna povreda*, *teška telesna povreda kvalifikovana smrću* i *teška telesna povreda iz nehata*. Obična teška telesna povreda stoji između lake i osobito teške telesne povrede koja postoji ako je doveden u opasnost život povređenog, ako je uništen ili je trajno i u znatnoj meri oslabljen neki važan deo tela ili važan organ povređenog, ukoliko je prouzrokovana trajna nesposobnost za rad, trajno i teško narušavanje zdravlja ili unakaženost povređenog. Za običnu tešku telesnu povredu predviđena je kazna zatvora od šest meseci do pet godina, a za naročito tešku od jedne do deset godina.

Ukoliko povređeni umre usled teškog telesnog povređivanja, učiniocu sleduje kazna zatvora od jedne do dvanaest godina, a ukoliko je ona naneta iz nehata, propisana je kazna zatvora do tri godine.

Navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu (čl. 51. KZ RS)

Samoubistvo ni u jednom krivičnom zakonodavstvu nije inkriminisano, ali je, imajući u vidu društvenu opasnost pomaganja i podstrekavanja, opravdano inkriminisati ga kao posebno krivično delo.

Osnovni oblik postoji kada učinilac *navede drugo lice na samoubistvo ili mu u njemu pomogne*. Radi se o podstrekavanju (stvaranju odluke kod drugog lica ili njeno potenciranje) na samoubistvo ili u pružanju pomoći drugom licu da svoju odluku realizuje. Neophodno je da samoubistvo bude i stvarno izvršeno ili bar pokušano. Propisana kazna je zatvor od jedne do pet godina.

Teži oblik ovog krivičnog dela je uslovljen svojstvom pasivnog subjekta. On postoji ako se delo vrši prema *maloletniku koji je navršio 14 godina ili prema licu koje se nalazi u stanju bitno smanjene uračunljivosti*. Propisna kazna je zatvor od jedne do deset godina.

Najteži oblik postoji kada se na samoubistvo navodi (ili mu se u tome pomaže) *maloletno lice koje nije navršilo 14 godina (dete) ili neuračunljivo lice*. Ovaj oblik je izjednačen sa krivičnim delom ubistva.

Poseban oblik postoji ukoliko učinilac *surovo ili nečovečno postupa sa licem koje se prema njemu nalazi u odnosu kakve podređenosti ili zavisnosti, te usled takvog postupanja izvrši samoubistvo (koje se može pripisati nehata učinioca)*. Naročito se ovaj oblik krivičnog dela navođenja na samoubistvo može dovesti u vezu sa nasiljem u porodici s obzirom na to da nasilje nesumnjivo može imati oblike "surovog i nečovečnog postupanja" i dovesti lice koje se nalazi u odnosu zavisnosti prema nasilniku na ivicu samoubistva. Propisana je kazna od šest meseci do pet godina.

Ugrožavanje opasnim oruđem pri tuči ili svađi (čl. 56. KZ RS)

Krivično delo postoji kada se neko u *tuči ili svađi maši oružja, opasnog oruđa ili drugog sredstva podobnog da telo teško povredi*. Upotreba opasnog oruđa mora ostati na nivou manifestovanja namere da se oruđe, za kojim se poseglo, upotrebi (vađenje noža iz džepa, punjenje pištolja, uzimanje u ruku teškog kamena...). Ono ne sme biti upotrebljeno, jer bi tada postojalo neko drugo krivično delo, kao npr. nasilje u porodici izvršeno upotrebom opasnog oruđa ili laka telesna povreda naneta oružjem ili opasnim oruđem. Propisana je novčana kazna ili zatvor do šest meseci.

Krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina (glava VIII KZ RS)

Prinuda (čl. 62. KZ RS)

Ovim krivičnim delom se štite sloboda odlučivanja i sloboda delovanja kao osnovna prava čoveka. Delo se sastoji u *upotrebi sile ili ozbiljne pretnje upravljene na to da drugo lice nešto protiv svoje volje učini, ne učini ili trpi*. Nije potrebno da je lice koje je žrtva prinude do kraja dovršilo ono na šta se prinuđuje, već je dovoljno da je to započelo, dok je u slučaju prinude na nečinjenje ili trpljenje dovoljno da nije bilo u mogućnosti da donese odluku, odnosno da je realizuje. Propisana je novčana kazna ili zatvor do tri godine.

U slučaju da se delo vrši *upotrebom pretnje ubistvom ili teškim telesnim povređivanjem*, postoji teži oblik prinude za koji je propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina.

Ugrožavanje sigurnosti (čl. 67. KZ RS)

Krivično delo se sastoji u *upotrebi ozbiljne pretnje da će se napasti na život ili telo nekog lica ili nje-mu bliskog lica čime se ugrožava sigurnost tog lica (st. 1)*. Posledica dela je osećanje nesigurnosti lica kome se preti, što znači da se posledica određuje subjektivno i nije potrebno da je sigurnost tog lica bila stvarno ugrožena. Tako sigurnost nekog lica može biti ugrožena ako mu se preti praznim pištoljem za koji ono veruje da je pun. Propisana je novčana kazna ili zatvor do šest meseci, a krivično gonjenje se preduzima po privatnoj tužbi.

Teži oblici postoje u slučaju da je delo *učinjeno prema više lica* (što je čest slučaj kada je nasilje u porodici u pitanju, npr. kada se preti ubistvom ili povređivanjem svim članovima porodice), ili *kada je delo izazvalo uznemirenost građana, kao i kada je delo izazvalo teške posledice (st. 2)*. Propisana kazna je zatvor od tri meseca do pet godina.

Krivične sankcije za nasilje u porodici

Što se tiče sankcija koje mogu biti izrečene za nasilje u porodici, pored predviđene novčane i zatvorske kazne, dolazi u obzir i izricanje uslovne osude (što se, prema postojećoj praksi i može očekivati kao najčešća sankcija). Takođe, kada je za delo propisna novčana kazna (kao što je slučaj sa osnovnim oblikom nasilja u porodici) može biti izrečena i sudska opomena. U slučaju neuračunljivih biće izrečena mera bezbednosti obaveznog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi.

Međutim, kada izriče безусловnu kaznu zatvora ili uslovnu osudu, sud može izreći i meru bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara i narkomana. Predlog za izricanje ove mere (i sankcije uopšte) može doći od ovlašćenog tužioca, ali sud time nije vezan, već na osnovu svega iznetog u postupku, samostalno ceneći sve dokaze, donosi odluku o tome koju će sankciju izreći. U tom smislu je značajan podatak koji se može naći u spisima centra za socijalni rad, a koji svedoči o uočenom problemu vezanom za zloupotrebu alkohola ili droga i njenu korelaciju sa nasiljem u porodici.

U procesu promena krivičnog zakonodavstva bilo je predloga da se, po uzoru na svetska iskustva, uvede i nova mera bezbednosti – *obavezno savetovanje nasilnika* nakon izricanja osude za delo nasilja u porodici. Reč je o meri koja ima za cilj promenu ponašanja nasilnika i njegovog odnosa prema žrtvi i sopstevnom nasilništvu. Iako je reč o kontroverznoj meri koja ne proizvodi očekivane efekte jer većina nasilnika odustaje od tretmana⁵³, ona za sada predstavlja jedini posebno prilagođen metod usmeren ka prevaspitanju nasilnika i dugoročnoj prevenciji nasilja u porodici.

---

53. Jovanovic, S., Lukic, M., "Obavezan tretman nasilnika", u: Socijalna misao, br. 1-3, Beograd, 1999, str. 45.

POLOŽAJ CENTRA ZA SOCIJALNI RAD U (KRIVIČNOM) POSTUPKU ZAŠTITE OD NASILJA U PORODICI

Krivični postupak se pokreće po zahtevu ovlašćenog tužioca. Među navedenim krivičnim delima samo za obične lake telesne povrede (čl. 54. st. 1.) i ugrožavanje sigurnosti jednog lica (čl. 67. st. 1.) privatni tužilac pokreće i vodi postupak. Sva ostala krivična dela gone se po službenoj dužnosti. Prijavljuvanjem krivičnog dela (od strane same žrtve, građana ili državnih organa, npr. centra za socijalni rad) policiji ili direktno tužilaštvu, inicira se pokretanje krivičnog postupka.

Centar za socijalni rad treba da prijavi delo i tako inicira pokretanje postupka, kao i da omogući državnom tužiocu da prikupi određene dokaze, a ne može imati ulogu tužioca. Štaviše, zaposleni u centru za socijalni rad imaju obavezu da "prijave krivično delo za koje su saznali u vršenju službe, ako se za to delo može izreći pet godina zatvora ili teža kazna, a za delo se goni po službenoj dužnosti. U slučaju neprijavljuvanja službeno lice će se kazniti zatvorom od tri meseca do tri godine" (čl. 203. KZ RS). Kada govorimo o krivičnom delu nasilja u porodici, onda ova obaveza postoji za sve teže oblike ovog krivičnog dela (nasilje koje je učinjeno upotrebom oružja ili opasnog oruđa, ako je učinjeno prema maloletniku, ako je imalo za posledicu tešku telesnu povredu ili smrt člana porodice).

Centar za socijalni rad takođe može imati veoma veliki značaj po pitanju podrške žrtvi da sama inicira postupak i bude spremnija i odlučnija da učestvuje u istom. Ovo je važno naglasiti zbog toga što se i u literaturi i u praksi govori o nespemnosti žrtve da uđe u postupak i sarađuje sa državnim organima (policija, tužilaštvo). Centar može, s obzirom na to da nije deo strogog, formalnog mehanizma krivičnog gonjenja, već je pre svega ustanova koja se bavi brigom i zaštitom ugroženih, da učini mnogo po pitanju ojačavanja pozicije žrtve i njene istrajnosti u postupku.

Zaposleni u centru za socijalni rad najčešće će biti pozivani kao svedoci "kada je verovatno da će moći da daju obaveštenja o krivičnom delu i učiniocu i drugim važnim okolnostima" (čl. 96. ZKP). Međutim, u nekim situacijama bi se moglo postaviti pitanje povrede profesionalne tajne od strane svedoka-socijalnog radnika, jer se "ne može saslušati kao svedok lice koje bi svojim iskazom povredilo dužnost čuvanja profesionalne tajne, osim ako je oslobođeno te dužnosti posebnim propisom ili izjavom lica u čiju je korist ustanovljeno čuvanje tajne" (čl. 97. st. 1. t. 3.). Postoji i posebno krivično delo – *neovlašćeno otkrivanje tajne* (čl. 73. KZ RS) kojim se štiti profesionalna tajna, tj. ona tajna koja je saznata u vršenju poziva, a prema propisima službe ili etičkim normama nije dozvoljeno da se saopštava drugima (propisana je kazna zatvora do jedne godine). Tajnom se smatra i ono što je saznato u vršenju poziva, a lice na koje se odnosi ne želi da se sa tim upoznaju i druga lica. Nije važno kako se do poverljivog podatka došlo, ali je bitno da je do toga došlo u vršenju poziva. Međutim, prema slovu zakona ovo delo

neće postojati ako otkrivanje tajne opravdava *opšti interes ili interes drugog lica koji je pretežniji od interesa čuvanja tajne*. Naravno, obaveza čuvanja tajne ne postoji i kada je lice u pitanju pristalo da se tajna otkrije. Osnovi koji oslobađaju lice dužnosti čuvanja tajne, nesumnjivo idu u korist utvrđivanja nasilja u porodici i svedočenja radnika centra za socijalni rad, jer se gonjenje za nasilje u porodici može tumačiti kao delatnost koja je u “opštem interesu” (uostalom zato se za ovo delo i goni po službenoj dužnosti), a nesporno je da se u najvećem broju slučajeva može govoriti i o “pretežnijem interesu drugog lica” (npr. dece u prvom redu, s obzirom na to da su deca uvek žrtve nasilja u porodici, makar i posredno). Treba ukazati i na zakonsku obavezu odazivanja pozivu za svedočenje i posledice neopravdanog nedolaska pred sud ili odbijanja da se da iskaz. U tim slučajevima, svedok može biti prinudno doveden, a može biti i kažnjen novčanom kaznom do 10.000 dinara (čl. 108. ZKP).

Zaštita zaposlenih u centru za socijalni rad

S obzirom na to da se može očekivati da oni koji su nasilni prema članovima svoje porodice posegnu za nasiljem i prema drugima, a posebno prema onima koji se nalaze na strani žrtve ili pokušavaju da se “umešaju u ono što ih se ne tiče”, opravdana je zabrinutost stručnjaka u centrima za socijalni rad. Stoga je potrebno ukazati na okolnost da je zakonom ustanovljena dužnost suda da svedoka zaštiti od uvrede, pretnje i svakog drugog napada. Lice koje pred sudom vređa svedoka ili ugrožava njegovu bezbednost sud će opomenuti ili novčano kazniti, a u slučaju nasilja ili ozbiljne pretnje obavestiti državnog tužioca radi preduzimanja krivičnog gonjenja. Takođe, predsednik suda ili državni tužilac može zahtevati da organi unutrašnjih poslova preduzmu posebne mere zaštite svedoka i oštećenog (čl. 109. ZKP).

Međutim, šta ako se nasilje ili pretnja nasiljem ne događaju pred sudom? Ukoliko se zaposlenom u centru za socijalni rad pretilo u službenim prostorijama ili prilikom vršenja dužnosti moglo bi se postaviti pitanje krivičnog dela *sprečavanja službenog lica u vršenju dužnosti* (čl. 213. KZ RS) koje se goni po službenoj dužnosti. Delo se sastoji u sprečavanju službenog lica u vršenju službene radnje ili prinuđivanju službenog lica na vršenje službene radnje. U prvom slučaju je za postojanje dela neophodno da se službeno lice silom ili pretnjom da će se neposredno upotrebiti sila spreči u vršenju službene radnje koju je preduzelo u vršenju svojih ovlašćenja. Sila se može upotrebljavati prema službenom licu ili nekom drugom, kao i prema stvarima, ali je važno da je to dovelo do sprečavanja službenog lica u vršenju radnje. Isto važi i za pretnju. Nije neophodno da je službeno lice zaista sprečeno da u potpunosti obavi službenu radnju. Moguće je da je silom ili pretnjom došlo do prekida u vršenju radnje, a za delo se kažnjava i ako je ostalo u pokušaju (upotrebljena je sila ili pretnja u nameri da se službeno lice spreči u vršenju radnje, ali do toga nije došlo). Za ovo delo se izriče kazna zatvora do tri godine. Teži oblici postoje ukoliko je službenom licu *nanesena uvreda, laka telesna povreda ili ako je ono zlostavljano ili mu je prečeno upotrebom oružja*. Za sve oblike je predviđena kazna zatvora od tri meseca do tri godine.

NASILJE U PORODICI KAO PREKRŠAJ PROTIV JAVNOG REDA I MIRA

Nasilje u porodici nije eksplicitno predviđeno kao prekršaj, ali dolazi u obzir mogućnost da se ono kvalifikuje kao prekršaj protiv javnog reda i mira. Naime, “ko svađom ili vikom remeti javni red i mir i ugrožava bezbednost građana, kazniće se novčanom kaznom do 500 dinara ili kaznom zatvora do 20 dana” (čl. 6. st. 1. Zakona o javnom redu i miru)⁵⁴. U ovom slučaju je akcenat na “građanima”, najčešće komšijama koji prijavljuju svađu i viku koja dolazi iz susedstva, a koja će često biti jedna dimenzija nasilničkog ponašanja u porodici. Podvođenjem nasilja u porodici pod ovakav prekršaj se zapravo minimizira značaj nasilja u porodici i ono se percipira kao privatna stvar koja dobija svoj (prekršajni) epilog ako je ugrožen javni red i mir. U istraživanju o odnosu organa krivičnog gonjenja prema nasilju u porodici koje je kao jedan od segmenata imalo i analizu sudskih odluka koje su donete u slučajevima nasilja u porodici, utvrđeno je često prisustvo kvalifikovanja prethodnih incidenata nasilja kao prekršaja o kome je bilo reči – ugrožavanje javnog reda i mira i bezbednosti građana, pri čemu su najčešće i nasilnik i žrtva prekršajno kažnjavani.

Slično važi i za odredbu stava 3. koja predviđa prekršajnu odgovornost za onoga ko vređanjem ili zloupotrebom drugog, vršenjem nasilja nad drugim, izazivanjem tuče ili učestvovanjem u njoj ugrožava spokojstvo građana ili remeti javni red i mir (propisana je novčana kazna od 1000 dinara ili zatvor do 60 dana).

Postoji i mogućnost da se kazni za prekršaj i onaj ko “ugrožava sigurnost drugog lica pretnjom da će napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica” i to novčanom kaznom od 700 dinara ili kaznom zatvora od 30 dana” (čl. 6. st. 2. ZOP).

U prethodno navedenim slučajevima bilo je reči o prekršajnoj odgovornosti za nasilje u porodici, koja čak i kada je potvrđena ne isključuje mogućnost vođenja krivičnog postupka. Istina, prekršajni postupak je fleksibilniji i manje formalizovan od krivičnog, ali ukoliko postoje elementi krivičnog dela ne treba ostajati samo kod prekršajne odgovornosti nasilnika. Prekršajno kažnjavanje se pojavljuje kao “instant” zaštita i u svakom slučaju znači manji društveno-etički prekorač za učinjeno delo/nasilje. Potpuno je pogrešna praksa kvalifikovanja nasilja nad članom porodice kao prekršaja protiv javnog reda i mira čiji su vinovnici i nasilnik i žrtva. Kažnjavanjem žrtve se vrši i njena dodatna viktimizacija i okrivljavanje za nasilje koje trpi, pri čemu se istovremeno destimuliše da traži zaštitu na koju ima pravo. Najuputnije bi bilo postavljanje pitanja i prekršajne i krivične odgovornosti nasilnika. Ovo posebno ima smisla od kada je uvedeno posebno krivično delo nasilja u porodici za čije je gonjenje nadležan državni tužilac, čime je

54. Zakon o javnom redu i miru, Službeni glasnik RS, br. 51/92.

nasilje u porodici dobilo i zvaničnu potvrdu svoje društvene opasnosti. Jasno je da nema razloga da nasilje u porodici ostane samo na nivou prekršaja protiv javnog reda i mira.

Pored navedenih sankcija, u prekršajnom postupku, nasilniku se može izreći kao zaštitna mera obavezno lečenje alkoholičara i narkomana. Ova mera se izriče licu koje je učinilo prekršaj usled zavisnosti od stalne upotrebe alkohola ili narkotika i koji time narušava sopstveno zdravlje ili postaje opasan za okolinu i kod koga postoji opasnost da će nastaviti sa vršenjem prekršaja (čl. 43. ZOP)⁵⁵. Ukoliko učinilac odbije lečenje bez opravdanih razloga, mera se izvršava prinudno. Dakle i u slučaju pozivanja na odgovornost zbog prekršaja može doći u obzir izricanje ove mere prema nasilniku koji je alkoholičar, s tim što bi zbog fleksibilnosti prekršajnog postupka brže došlo do realizacije. Takođe, prema Zakonu o prekršajima sudija može narediti da se lice zatečeno u vršenju prekršaja pod uticajem alkohola, koje mu je privedeno, zadrži dok se ne otrezni, ako postoji mogućnost da će i dalje vršiti prekršaje. Ovo zadržavanje može narediti i policija, a ono traje najduže 12 sati (čl. 188. ZOP).

---

55. Zakon o prekršajima, Službeni glasnik SRS br. 44/89 i Službeni glasnik RS br. 21/90, 11/92, 20/93, 53/93, 28/94, 36/98, 44/98.

ZAKLJUČAK

Uvođenje nasilja u porodici kao posebnog krivičnog dela predstavlja početak kreiranja mehanizama efikasne zaštite od nasilja u porodici. Država preuzima odgovornost za prevenciju i suzbijanje nasilja i obavezuje sve aktere na blagovremeno i adekvatno reagovanje.

Donošenje novog Zakona o porodici kojim će biti propisana dodatna zaštita od nasilja označiće i formulisanje prvih oblika građanskopravne zaštite. Ovaj zakon treba da predvidi posebne mere zaštite, kao što su: zabrana kontaktiranja sa žrtvom (neposredno ili preko trećih lica), privremeno iseljenje iz stana, zabrana daljeg uznemiravanja, obavezno lečenje od alkoholizma i drugih bolesti zavisnosti, obavezno savetovanje nasilnika, kao i druge mere kojima se može sprečiti nastanak ili nastavak nasilja u porodici. Neophodno bi bilo predvideti i obavezu hitnog postupanja u predmetima nasilja u porodici, bez obzira da li se radi o brakorazvodnim ili posebnim postupcima za izricanje mera zaštite od nasilja u porodici. Centri za socijalni rad imali bi ključnu ulogu u donošenju odluka koje bi obezbedile zaštitu žrtvama.

Građanskopravna zaštita predstavlja bržu i lakše ostvarivu zaštitu od nasilja u porodici u odnosu na krivičnopravne mere. Istovremeno, ona upotpunjuje postojeće krivičnopravne mere kojima se sankcioniše nasilje. Najčešće bi se radilo o kombinaciji oba mehanizma kako bi se istovremeno ostvarili zahtevi kriminalne politike – osuda nasilja i generalno-preventivni efekti, i ciljevi socijalne politike – zaštita i pružanje šanse za život bez straha od nasilja.

Iako u novom kaznenom zakonodavstvu nisu našle svoje mesto neke od mera koje poznaje uporedno pravo, kao što su zabrane kontaktiranja, obaveznog savetovanja nasilnika, izricanje obaveznog pritvora, čini se da je pitanje nasilja u porodici dobilo svoje kriminalnopolitičko značenje, kao i da je prepoznato kao važan socijalni problem.

Kao što ni sama inkriminacija nije dovoljna, te je prate zahtevi za formulisanjem građanskih mera i promenom stava onih koji zakone primenjuju, tako ni funkcionisanje jedne službe u sistemu zaštite neće značiti mnogo. Ključ uspešnog reagovanja na nasilje u porodici nalazi se u saradnji svih institucija kojima se žrtve obraćaju za pomoć. Nadamo se da će i započetim programom biti ostvaren pomak u odnosu na dosadašnju praksu segmentiranih i izolovanih pokušaja pružanja pomoći i podrške.

Marija Lukić
Slađana Jovanović

LITERATURA

- Armatta, J., "Getting beyond the Law's Complicity in Intimate Violence against Women", *Willamete Law Review*, 1996.
- Dutton, M., *Women Response to Battering, Empowering and Healing the Battered Women: A Model for Assessment and Intervention*, Spring Publishing, New York, 1992.
- Edleson, J., "Children Witnessing of Adult Domestic Violence", *Journal of Interpersonal Violence*, Vol. 14, No. 8, Washington, 1999.
- Gwinn, J. D., O'Dell, A., "Stopping the Violence: The Role of the Police Officer and the Prosecutor", *Western State University Review*, Vol. 20, No. 20, 1993.
- Jovanović, S., Lukić, M., "Obavezni tretman nasilnika", *Socijalna misao*, br. 1-3, Beograd, 1999.
- Kennedy, B. R., "Surviving Wife Rape", *Violence against Women*, Vol. 1, No.2, 1995.
- Lazarević, J., "Krivična dela sa elementom nasilja, sa posebnim osvrtom na krivična dela nasilja u porodici i nasilničkog ponašanja", *Bilten sudske prakse*, br. 3, Beograd, 2002.
- Lazarević, Lj., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 1995.
- Lukić, M., "Pružanje pravne pomoći zlostavljanim ženama u porodici – Ideje za dalje zakonske promene radi povećanja efikasnosti zaštite", *Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002.
- Lukić, M., Jovanović, S., *Drugo je porodica: Nasilje u porodici – nasilje u pristustvu vlasti*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2001.
- Nikolić-Ristanović, V., *Porodično nasilje u Srbiji*, Beograd, 2002.
- NOW – Legal Defense and Education Fund, *Domestic Violence Kit*, New York, 2000.
- Sachs, H., "Domestic Violence as a Barrier to Women's Economic Sufficiency", *Issue Notes*, Vol. 3, No. 10, <http://carbon.cudnver.edu/public/cwr/issues/domviolarch.htm>.
- Schechter, S. i dr., "Domestic Violence and Children: What Should the Courts Consider?", *Family Violence*, Vol. 2, No. 3, 1999.
- Stojanović, Z., *Krivično pravo, Opšti deo*, Beograd, 2000.
- Stojanović, Z., *Krivično pravo, Opšti deo*, Beograd, 2002.
- Stone, A., Fialk, J., "Criminalizing the Exposure of Children to Family Violence: Breaking the Cycle of Abuse", *Harvard Women's Law Journal*, Vol. 20, No. 205, 1997.
- Petrušić, N., "Procesni položaj deteta u postupku porodičnopravne zaštite nasilja u porodici", *Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002.
- Tolman, R., Edleson, J., "Intervention for Men who Batter: A Review of Research", u: National Council on

Family Relations, *Understanding Partner Violence: Prevalence, Causes, Consequences, and Solutions*, Washington, 1995.

Women, Law and Development – International, *State Response to Domestic Violence*, Washington DC, 1996.

Zorza, J., "Privacy and Confidentiality, Needs of Battered Women", *Family Law Quarterly*, Vol. 29. No. 2. 1995.

Zakoni i pravna mišljenja:

Krivični zakon Republike Srbije, Službeni glasnik SRS, br. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89, 21/90 i Službeni glasnik RS, br. 16/90, 49/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002 i 11/2002.

Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona RS, Službeni glasnik RS, br. 10/2002.

Zakon o braku i porodičnim odnosima, Službeni glasnik RS, br. 22/80, 11/88, 22/93, 25/93, 35/94 i 29/2001.

Zakon o javnom redu i miru, Službeni glasnik RS, br. 51/92.

Zakonik o krivičnom postupku, Službeni list SRJ, br. 70/2001.

Zakon o prekršajima, Službeni glasnik SRS, br. 44/89 i Službeni glasnik RS, br. 21/90, 11/92, 20/93, 53/93, 28/94, 36/98 i 44/98.

Vrhovni sud RS, Gž. 1913/79.

Vrhovni sud RS, Gž. 1394/81.

Vrhovni sud RS, Gž. 1099/83.